

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

1

XVIII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1970

ОБСАН

STUDIE

Viera Urbanová, K problematike výskumu osevných postupov na Slovensku	3
Adam Pranda, Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti	39
Emília Horváthová, Zvyky pri svadbe a narodení dieťaťa vo Veľkej Lesnej	61

MATERIÁLY ARCHÍV

Olga Danglová, Ľudový odev v Šoporni, Pate a Hájskom	91
Mária Majtánová — Milan Majtán, Materiály o čarodajníckych procesoch v Krupine z konca 17. storočia	137

ROZHLADY

Ema Kažoúnová, Valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti a konferencia o ľudovom výtvarnom umení na Oravskej priehrade	146
Ester Pliečková, Výstava slovenského ľudového umenia na bratislavskom Hrade	150
Ján Michálek, Univ. prof. Peter G. Bogatyrev čestným doktorom Univerzity Komenského	151
Adam Pranda, Konferencia o problémoch ľudovej tvorby súčasnosti v Bukurešti	152
Pavel Horvát, Za univ. prof. dr. Alexandrom Húščavom	154
Jozef Ušák, Štefan Cyril Parrák	155
Pracovný pobyt v Moskve (Adda)	156

RECENZIE A REFERÁTY

Československá vlastivěda III. Lidová kultura (J. Michálek)	158
O. Demo — O. Hrabalová, Zatevné a dožinkové piesne (S. Švehlák)	159
V. Ryneš, Atributy světu (S. Svecová)	161
Narodni pripovedki bačvaňskich Rusinoh (N. Šurkalová)	161
S. A. Tokarev, Istorija russkoj etnografii (A. Pranda)	162
A. Wyrobisz, Szkło w Polsce (M. J. Temeš)	166
C. Irimie — M. Fosca, Rumänische Hinterglasiken (J. Langer)	167
R. Wolfram, Die gekreuzten Pferdeköpfe als Giebelzeichen (J. Ušák)	168
I. R. Buchler — H. A. Selby, A Formal Study of Myth (G. Altmann)	169
R. Roser — I. Müller, Stickerei — Systematik der Stichformen (J. Pátková)	171
Recenzie časopiseckých príspevkov	172
Prehľady národopisných periodík	175
Knihy	

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Вера Урбанцева, К проблематике исследований севооборота в Словакии	3
Адам Пранда, Некоторые теоретические вопросы изучения народной культуры в настоящее время	39
Эмилия Хорватова, Обычаи при свадьбе и при рождении ребенка в Велкой Лесной	61

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Ольга Данглова, Национальная одежда в Шопорни, Пате и Гайском	91
Мария Майтанова, — Милан Майтан, Материалы о процессах колдовства в Крупице в конце 17 века	137

ОБЗОРЫ

Эма Кажоунова, Общее собрание Словацкого этнографического общества и конференция по народному творческому искусству в местах при Оравской плотине	146
Эстер Пличкова, Выставка словацкого народного искусства в Братиславском замке	150
Ян Михалек, Профессор университета Петр Г. Богатырев h. c. при Университете им. Я. А. Коменского	151
Адам Пранда, Конференция по проблемам народного творчества нашего времени в Букурешти	152
Павел Хорват, На смерть Проф. д-ра Александра Гушавы	154
Йосеф Ушак, Штефан Цирил Паррак	155

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

Na 1. strane obálky: Rozsievateľ z 15. storočia, Pôvodina v súčasnom kalendári, reprodukcia z diela *Magyar művelődéstörténete* II.
 1. Seite des Umschlags: Der Sämann aus dem 15. Jahrhundert, Das Original befindet sich im zeitgenössischen Kalender. Die Reproduktion ist aus dem Werk *Magyar művelődéstörténete*, Band II.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

XVIII

1970

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA

MATERIÁLY – ARCHÍV

LUDOVÝ ODEV V ŠOPORNI, PATE A HÁJSKOM

OLGA DANGLOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Ludový odev v Šoporni, Pate a Hájskom bol doteraz nepreskúmaný, ak odhliadneme od čiastočnej pozornosti, ktorú mu venovala literatúra o šopornianskej výšivke a čipke. Tvorí samostatný okrsk so špecifickými znakmi predovšetkým vo výzdobe, materiáli, čiastočne aj v strihoch. Vo svojej skladbe sa zachovali viaceré archaické súčiastky a prvky. Dosiaľ sa zachoval ako živý činiteľ, predstavujúci jednu z dôležitých zložiek pôvodne kompaktného celku ľudovej kultúry. Predovšetkým tieto dôvody spôsobili, že sa prišlo k jeho kompletnému a systematickému spracovaniu.*

Nakoľko výskum v okolitých maďarských dedinách sa dosiaľ nevykonával, sústredili sme sa pri porovnávaní čiastočne na čatajský okrsk a hlavne na susednú trnavskú oblasť, ktorá sa už spracovávala v samostatnej monografii. Orientáciu na trnavskú oblasť podporuje aj to, že obyvatelia skúmaných obcí hospodársky čiastočne inklinovali k tejto oblasti, predovšetkým k samej Trnave ako hospodárskemu a obchodnému centru, čo v určitom smere ovplyvnilo aj šoporniansky ľudový odev a jeho vývoj, ktorý tvorí prechodný typ medzi ľudovým odevom trnavskej oblasti a Ponitím.

Prevažnú časť materiálu pre túto prácu

sme získali vlastným terénnym výskumom v rokoch 1967–1968. Týmto spôsobom získali sme poznatky o ľudovom odevu Šoporne a jeho vývoji približne z obdobia od polovice 19. stor. po súčasnosť. Na doplnenie poznatkov a pre lepšiu orientáciu preštudovali a použili sme aj fondy ľudového textilu, teda najmä textilného materiálu, vzťahujúceho sa na Šoporňu a okolie, nachádzajúce sa v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave a v Martine, a v Ústredí ľudovej umeleckej výroby v Bratislave, i keď tento materiál nebol vždy dostatočne datovaný. V staršej literatúre, ak sa aj vyskytujú údaje o ľudovom odevu na dolnom Považí, obyčajne sa vzťahujú na celú Nitriansku župu, resp. na jej južnú časť, neprinášajú však konkrétne a osobitné údaje o ľudovom odevu skúmaného okrsku. Avšak i tak sme sa opierali aspoň o túto literatúru, hlavne pri otázkach všeobecnejšieho charakteru. Materiál z archívnych prameňov, ktorý sme získali v Štátnom archíve v Nitre, v Oblastnom archíve v Šali a v archíve Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave použili sme k ozrejmieniu historicko-ekonomického obrazu skúmaného i širšieho priestoru.

* Tento príspevok je časťou diplomovej práce, dokončenej roku 1968, ktorú sme so zreteľom na publikovanie prepracovali. Už v diplomovej práci metodologicky postupovali sme podľa slovenských monografií o ľudovom odevu, ktoré sa vydali v predchádzajúcich rokoch.

Šoporňa, Pata a Hájske ležia v Podunajskej nížine, na rozhraní bývalej maďarsko-slovenskej jazykovej oblasti v blízkosti Serede.¹ Mierné podnebie spolu s úrodnými nánosmi v blízkosti Váhu podmienili poľnohospodársky ráz oblasti a našli odraz aj v ľudovom odeve, ktorý sa svojím materiálom a stavbou usporiadil miernemu podnebiu a roľníckemu zamestnaniu.²

Spomínané obce sú písomne doložené v 12. a 13. storočí.³ Administratívne patrili do Nitrianskej župy, ktorá svoju územnú rozlohu, ako ju poznáme z prelomu 19. a 20. stor., mala už od 14. stor.⁴ Šoporňa a Pata patrili už v 13. stor. k tzv. šintavskému panstvu, ktoré bolo spravované pánmi zo Šintavského hradu.⁵ Obec Hájske tvorila pravdepodobne príslušnosť Nitrianskeho hradu.⁶

Pôvod kompaktnosti ľudovej kultúry a jej

častočnej odlišnosti od ostatného okolia treba hľadať okrem iného aj v osídlení a migrácii obyvateľstva. Dnešné poznatky o vývoji obyvateľstva skúmaných obcí sú však len úryvkovité a nedostatočne objasňujú pohľad na vývoj ľudovej kultúry, a teda i ľudového odevu.

V 16. stor. pred Turkami utekajúce obyvateľstvo preniklo z maďarského územia aj za slovenské etnické hranice, takže v tom čase sa s maďarským elementom stretávame aj v tých miestach, kde sa dovtedy nevyskytoval.⁷ Okrem toho územie Nitrianskej župy a najmä okolie Šintavy bolo miestom ustavičných bojov a šarvátok cisárskych a tureckých vojsk, čo vyvolávalo rozsiahle presuny obyvateľstva v tom období.⁸ Na začiatku 18. stor. možno však hovoriť o silne prevládajúcom slovenskom živle,⁹ ktorý sa v čase tvorby krojových okrskov rozšíril na celú skúmanú oblasť.

Hoci obyvateľstvo Šoporne, Paty a Hájskeho je dnes čisto katolíckeho náboženstva, v minulosti tu našli ohlas aj myšlienky refor-

¹ Podrobnejšie pozri: J. Gond, *Nyitra vármegyének földrajzi és természeti leírása*, Budapest 1898, 18–19.

² Údaje sme čerpali z publ. *Magyarország vármegyéi és városai, Nyitra vármegye*, Budapest 1900, 385–387; J. Hromádka, *Všeobecný zeměpis Slovenska*, Bratislava 1943, 60.

³ J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku, I*, Turč. Sv. Martin 1948, 334; E. Fügedi, *Nyitra megye betelepülése*, Századok, 42, 1938, 288; V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska*, Praha–Bratislava 1932, 180.

Podľa ľudovej povesti názov obce Šoporňa vznikol odvodením zo slova šopa. Na mieste terajšej dediny vraj voľakedy stáli štyri šopy. Toto miesto dostalo názov Šopárňa, neskôr zmenené na Šoporňa. Piata šopa (ľudové *pátá*) bola postavená v chotári obce Pata a dala údajne podnet k vzniku mena tejto dediny.

⁴ B. Kostický, J. Watzka, *Štátny archív v Bratislave, pobočka v Nitre, sprievodca po archívnych fondoch II*, Bratislava 1963, 21–22; *Magyarország vármegyéi és városai*, 428–446.

⁵ F. Sedláčik, J. Zudel, F. Palčko, *Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave, sprievodca po archívnych fondoch I*, Bratislava 1964, 62–64.

⁶ *Kronika obce Pata v OA Šafa; Magyarország vármegyéi és városai*, 154.

⁷ B. Varsík, *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, Bratislava 1932, 193–195.

⁸ P. Ratkoš, *Slovensko za osmanskej expanzie v rokoch 1526–1532*, Historický časopis 15, 1967, 227–229, 232; *Magyarország vármegyéi és városai*, 155.

⁹ E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Budapešť 1851, II, 262, III, 206, IV, 38; J. M. Korabinsky, *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*, Pressburg 1786, 327, 514, 686; A. Petrov, *Príspevky k historické demografii Slovenska v XVIII–XIX storočí*, Praha 1928, 54–56, 57, 66; ŠA Nitra ŽN, Daňový súpis z roku 1752; ŠA Nitra ŽN, Kongregačné spisy, XLIX – 12476.

mácie.¹⁰ Silná rekatolizačná vlna spôsobila však v neskoršom období návrat k pôvodnému náboženstvu. V tomto smere potvrdzuje aj šopornianska výšivka a čipka všeobecne známu skutočnosť, že odev katolíckeho obyvateľstva je omnoho pestrejšie a rozmanitejšie zdobený ako odev evanjelikov.

Hospodársky a kultúrne sa oblasť orientovala na Sereď, ktorá patrila do začiatku 19. stor. k šintavskému panstvu.¹¹ Sereď bola oddávna známym prístavištom plti, mala rozsiahle skladištia dreva a v súvisi s tým rozvinutý obchod.¹² Šintava bola zase dôležitou križovatkou ciest na Trnavu, Nitru a Nové Zámky.¹³ Novozámocká cesta patrila v 19. stor. medzi najživšie hradske v Nitrianskej stolici.¹⁴ Okrem toho Sereď bola konečnou stanicou konskej železnice, vybudovanej v rokoch 1837–1846.¹⁵ Tieto a ďalšie skutočnosti umožnili prenikanie kultúrnych vplyvov aj z iných oblastí Slovenska a zároveň svedčia o pomerne vyspelej hospodárskej úrovni skúmanej oblasti, ktorá pretrvala približne do polovice 19. stor. Tiež snahy o racionalizáciu poľnohospodárskej výroby na prelome 18. a 19. stor. aj na majetkoch šintavského panstva, hovoria v prospech tohto názoru.¹⁶

Obyvateľstvo sa zamestnávalo väčšinou poľnohospodárstvom.¹⁷ Územie si zachovalo poľnohospodársky charakter podnes. Vино-

hradníctvo sa rozšírilo v tejto oblasti až v poslednom čase. Kone a dobytok sa chovali hojne¹⁸ ešte aj po prvej svetovej vojne. Sereď bola známa v minulosti veľkými dobytčimi trhmi, ktoré umožňovali predaj a nákup rožného statku aj obyvateľom skúmaných oblastí. Furmančením sa zarábalo len pri príležitosti trhov. Spolu so zánikom pestovania oviec koncom 19. stor. mizla aj domáca výroba súkna.¹⁹ Hydinárstvo má starú tradíciu.²⁰ Neskôr sa predaj hydiny na trhoch stal určitým zdrojom príjmov a umožňoval okrem iného aj kupovanie materiálov a drobností potrebných k zhotoveniu odevu.

Okrem zamestnania v poľnohospodárstve veľmi ovplyvnili vývin šopornianskeho ľudového odevu remeslá. V Sereďi boli v 18. a 19. stor. cechy širíčiarov, gombičkárov, tkáčov.²¹ Väčší počet rozličných cechov, medzi nimi napr. aj cech krajčírov a kožušníkov, ktoré vznikli ešte v 16. stor., bolo aj v Trnave, na ktorú oblasť sa tiež orientovala. V blízkej Galante mali cech čizmári, krajčíri a obuvníci.²² Z remeselníkov, ktorí mali bezprostredný vplyv na šoporniansky ľudový odev ešte začiatkom 20. stor., treba uviesť sereďských čizmarov a halenárov. V druhej polovici 19. stor. bolo v Sereďi veľmi rozšírené čipkárstvo.²³ Čipky sereďského typu používali na ozdobovanie odevných súčiastok aj ženy z okolitých oblastí.

¹⁰ J. Nagy, *Nyitra megye helyirása* I, Komárom 1864.

¹¹ Archív SÚPSOP, Bratislava, T—514.

¹² E. Fényes, c. d., IV, 126–127; Gy. Lovcsányi, *A Vág és vidéke topographiai leirás*, Budapest 1881, 158.

¹³ Gy. Lovcsányi, c. d., 158.

¹⁴ A. Mednyánsky, *Malebná cesta dolu Váhom*, Bratislava 1962, 207.

¹⁵ Po roku 1872 bola prestavaná na parnú železnicu. J. Hromádka, *Všeobecný zemepis Slovenska*, Bratislava 1943, 159.

¹⁶ F. Sedlák, J. Žudel, F. Palko, c. d., 63.

¹⁷ Z hľadiska odevu je pre náš príspevok podstatné pestovanie konopí. Udržalo sa vo všetkých troch dedinách až do druhej svetovej vojny, čo je príznačnejšie pre chudobnejšie oblasti, lebo bohatšie dediny na západnom Slovensku už v 19. stor. nepestujú konope. Pestujú iné výnosnejšie plodiny, ktoré predávajú priemyselným podnikom a konopnú priadzu kupujú v chudobnejších dedinách.

¹⁸ ŠA Nitra, ŽN, Dikálne súpisy z roku 1752.

¹⁹ *Magyarország vármegyéi és városai*, 307.

²⁰ ŠA Nitra, Kongregačné spisy, XXXX—10431.

²¹ I. Houdek, *Cechovníctvo na Slovensku*, Turč. Sv. Martin 1943, 62.

²² Tenže, c. d., 50, 65.

²³ Gy. Lovcsányi, c. d., 157.

Veľký význam pre tento kraj malo mlynárstvo, ktoré patrilo k najvýnosnejším zamestnaniam. Pozdĺž Váhu bolo pri Šintave a Šoporňa množstvo plávajúcich mlynov.²⁴ Šoporňa mala okolo prvej svetovej vojny až 48 vodných mlynov.²⁵ Rozvoj mlynárstva podporovali aj veľké trhy na obilie v Sereďi. Spôsob práce a sociálne postavenie mlynárov pochopiteľne ovplyvnili stavovskú odlišnosť odevu.

V priebehu 19. stor. sa remeslo ako samostatné zamestnanie udomácňuje aj na dedine. Zo všetkých troch dedín hlavne Šoporňa, ako najväčšia, najviac potrebovala svojich remeselníkov.²⁶ Preto vysoký počet dedinských remeselníkov v Šoporni z roku 1930 (medzi nimi obuvníkov aj krajčírov) zodpovedá skutočnej potrebe. Odlišné postavenie remeselníckej vrstvy v porovnaní s roľníckou spôsobilo aj diferenciáciu v odevu.²⁷

Veľký význam pre vývin ľudového odevu mali textilné manufaktúry, vznikajúce v 18. stor. V blízkosti skúmanej oblasti sú to súkenky v Trnave, Častej, kartúňky v Čeklisi a Šaštíne.²⁸ Po rozpade manufaktúr sa bývalí robotníci uplatnili v individuálnom tkáčstve, takže koncom 19. storočia majú všetky tri skúmané obce svojich tkáčov.²⁹

Pri rozširovaní textilných manufaktúrnych výrobkov medzi dedinským obyvateľstvom veľkú úlohu mal obchod. Sereď, Galanta a Šaľa, ležiace v blízkosti skúmanej oblasti, boli mestami s vysokým počtom židovských obchodníkov.³⁰ Kartúňy a vlnené látky, ktoré

sa objednávali prostredníctvom židovských obchodníkov v Sereďi špeciálne pre Šoporňa, Patu a Hájske zo Švajčiarska, veľmi prispeli k charakteru šoporňianskeho ľudového odevu.

Hospodársky sa šoporňianska oblasť orientovala v Sereď, čiastočne na Trnavu. Jarmoky a trhy v týchto mestách umožňovali vzájomný styk medzi obyvateľstvom rôznych oblastí, poskytovali možnosti predaja a kúpy textilných výrobkov i celých odevných súčiastok.³¹

Spriemyselnovanie, prebiehajúce v Uhorsku počas 19. storočia, nezasiahlo príliš mestá v blízkosti skúmanej oblasti. Zachovali si prevažne poľnohospodársky ráz. Obyvateľstvo až do druhej svetovej vojny nemalo tak dosť výhodných pracovných príležitostí v priemysle a zostalo naďalej pripútané k pôde. Tento fakt čiastočne zapríčiniť izoláciu oblasti, ku ktorej prispela aj blízkosť maďarsko-slovenskej etnickej hranice, pričom treba poznamenať, že slovenské obyvateľstvo Paty, Šoporne a Hájskeho neovládalo maďarskú reč. Všetky tieto okolnosti spôsobili, že kraj bol približne od prvej polovice 19. stor. v pomere k iným regiónom západného Slovenska, najmä trnavskej oblasti, zjavne chudobnejší, napriek úrodnej pôde.³² Prispeli k tomu tiež časté povodne na Váhu, zanedbávanie maďarskými úradmi za Rakúsko-Uhorska, pomerne značná vzdialenosť od veľkých miest, ktoré by umožnili výhodnejší predaj poľnohospodárskych plodín, prípadne zamestnanie v priemysle ap. Súhrn týchto faktorov prispel

²⁴ I. Houdek, c. d., 64.

²⁵ *Kronika obce Šoporňa*, OA Šaľa.

²⁶ Tamže.

²⁷ Sú to široké tmavé sukne do pol lýtok a zástery so zámikami, *ganíre*, pod ktorými je oblečených viac spodníc.

²⁸ A. Spiess, *Manufaktúrne obdobie na Slovensku 1725–1825*, Bratislava 1961, 348.

²⁹ J. Pátková, *Ľudový odev v okolí Trnavy*, Bratislava 1957, 33.

³⁰ Gy. Lovcsányi, c. d., 157; *Pamätná kniha Šale*, 387.

³¹ Tereziánsky, jánsky a hromničný jarmok boli v Sereďi, mikulášsky bol v Trnave. Väčšie jarmoky sa konali aj v Sládečkovciach a Šintave.

³² Majer v Šoporni zamestnával ešte v 20. stor. nádenníkov a bírešov priamo z dediny. Chlapci z chudobnejších rodín chodili slúžiť do okolitých maďarských dedín až k Trnovecu n. V. alebo do Sereďe a Trnavy ako paholkovia. Po návrate prinášali so sebou odevné novinky. Dediny s väčším počtom bohatých gazdov, ktorí si mohli najat dvoch až troch paholkov, sa považovali za bohatšie dediny. Hájske, Pata a Šoporňa patrili podľa toho medzi chudobnejšie dediny, kde neslúžilo toľko paholkov.

k zachovaniu ľudového odevu až po súčasnosť a vyvolal aj niektoré ozveny v jeho zložení.³³

Vystahovalecká vlna, ktorá bola intenzívna vo všetkých troch dedinách pred prvou svetovou vojnou, aj v období hospodárskej krízy začiatkom 30. rokov 20. stor., spôsobila hlavne v mužskej časti obyvateľstva odkladanie tradičného odevu. Po oslobodení sa styk dediny s mestom znásobuje prácou a navštevovaním škôl v mestách. Zvlášť dusikáreň v Šali dnes poskytuje ľuďom zo širokého okolia mnoho pracovných príležitostí. Je zavedená pravidelná autobusová doprava do okolitých miest. To všetko prispieva k urýchleniu civilizačného procesu, ktorý podmieňuje postupný zánik starších typov ľudového odevu.

ŽENSKÝ ODEV Základné súčiastky

Najzákladnejšia odevná súčiastka, ktorú si ženy obliekali priamo na telo, bol *rubáš* (*sponník*, obr. 1). Šil sa asi zo štyroch rifov konopného plátna. Zošívacie nite boli konopné a neskôr hlavne bavlnené. Rubáš sa skladal z hornej časti (*stánek*, *dríček*), ktorá siahala pod ramená a jej okraje boli vzdialené od seba tak, že odhaľovali prsia. Dolnú časť od pásu k nohám tvorila sukňa zošitá z troch pôl voľným spojovacím švom (*stínek*). Tarchavé ženy si obyčajne pretrhli v brušnej časti naschvál rubáš alebo vystrihli *na kolečko*. Sukňa sa pred prišitím k hornej časti pravidelne nazberala tak, že riasenie zasahovalo zadnú časť sukničky a ťahlo sa dopredu až po miesta prišitia hornej časti, kde ostala sukňa neriasená. Po vypratí sa rubáše znova, ešte za vlhka, nazberali. Husto nabraňované rubáše, ktoré dobre držali a zabraňovali odskakovaniu sukne, sa nosili na tanec, ba v lete i do kostola, viac uvoľnené zas v robotný deň. Rubáš držali na ramenách dve plecničky (*oplečká*). Výšivka sa umiestňovala nad riasením. Pôvodná funkcia bola spevňovacia a ani neskôr sa výšivka nerozvi-

nula do širokých ozdobných pásov, i keď už išlo o ozdobnú funkciu. Pôvodné vyšívacie nite boli konopné, neskôr prevládla bavlna v červenej, modrej a bielej farbe. Z hľadiska techniky je to klasická výšivka na počítané nite (*na stehi*).

Rubáš tvoril nezbytnú súčasť ženského oblečenia a pôvodne sa nosil na robotný deň aj do kostola, v lete i v zime. Neskôr sa od sviatočného oblečenia začína upúšťať a len v rubáši bez sukne sa chodí na menšie tancovačky. Ešte pred prvou svetovou vojnou sa v ňom trávila nedeľné popoludnia a je stále obľúbeným letným pracovným odevom i odevom na spánok. Po prvej svetovej vojne však zostáva už len najspodnejšou súčiastkou a staršie ženy ho nosia vo forme bielizne podnes. S vývojom príležitosti nosenia sa menila aj dĺžka rubáša, ktorý len čo bol zaradený k spodnej bielizni, sa markantne skrátil.

I keď sme sa v našej oblasti stretli len s názvom *sponník* pre túto odevnú súčiastku, nie je vylúčené, že pôvodný názov bol *rubáč*. Toto pomenovanie patrí totiž odevnej súčiastke používanej vo funkcii sukne, ktorú neskôr opíšeme. Usudzujeme, že názov *rubáč* prešiel na ňu v období, keď sa rubáš začal používať ako spodné oblečenie pod sukňu, keď mu skôr začalo vyhovovať označenie *sponník*.

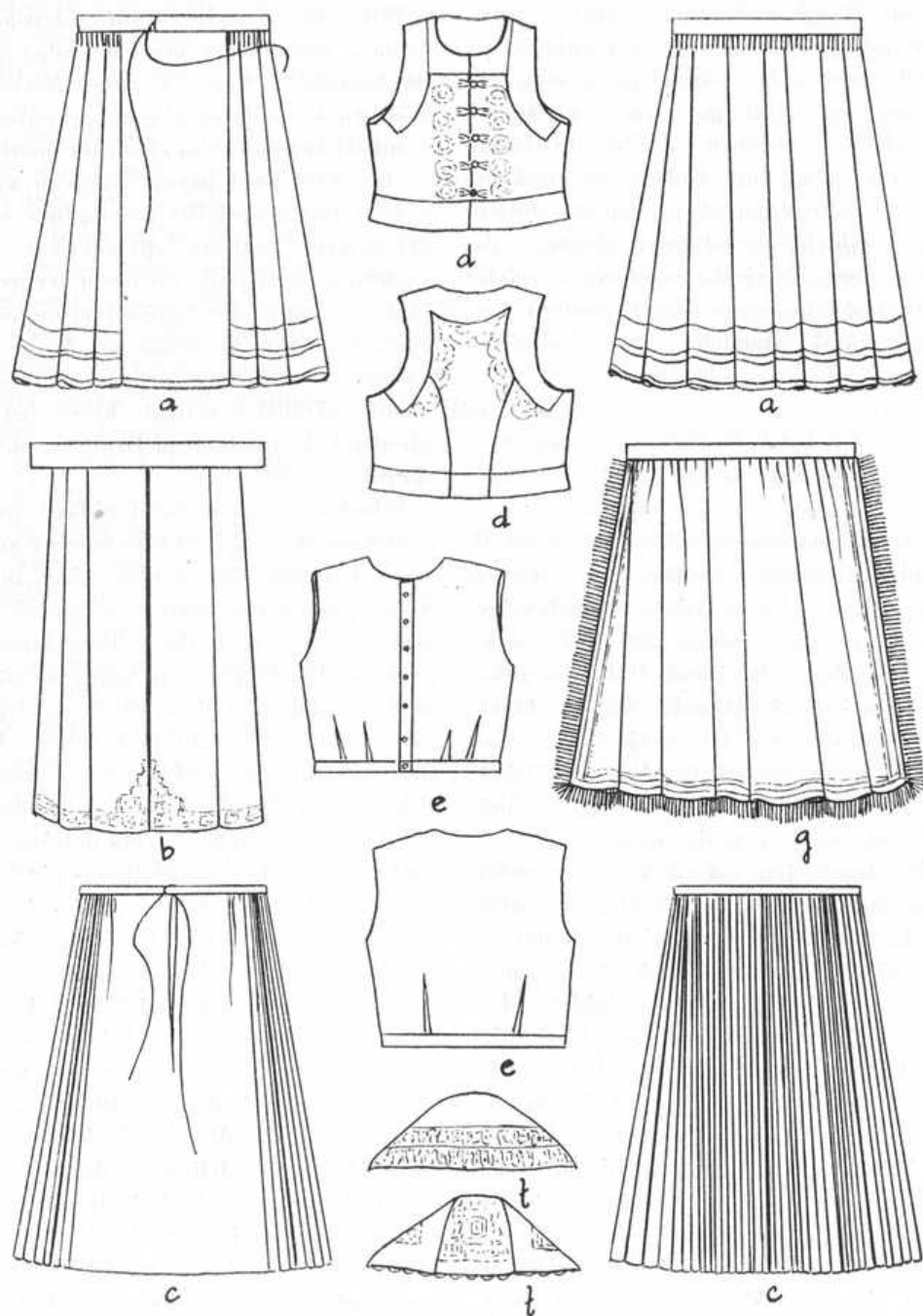
K rubášu sa obliekala ďalšia odevná súčiastka, nevyhnutne ho dopĺňajúca. Boli to *rukávce* (obr. 2). Strihove patria šoporňianske rukávce k bezprieramkovým typom. Pôvodným materiálom k zhotoveniu rukávco- v bolo nebielené konopné plátno. Spotreba plátna sa pohybovala od 2,5 až k 3 rifom. Rukávce sa skladajú zo *stánkov* a z rukávov, ktoré sa zošívajú vždy rovnakým postupom. Najprv sa zošijú dopoly rukávy, potom sa medzi ne všije obdĺžnikový alebo trojuholníkový klin (*cvik*). Klíny s rukávmi sa potom prišijú k *stánkom*. Zadný diel rukávco- v je z jednej poly a je rovnako široký ako dva predné diely spolu, ktoré bývajú obyčajne rozdelené rázporkom. Pri starších typoch je toto rozdelenie neúplné, pri novších typoch

³³ Napr. za prvej ČSR, keď zavládla móda širokých sukní, sa dedičanky z okolia

Trnavy považovali za bohatšie, lebo nosili viac sukní naraz, zatiaľ čo ženy zo šoporňianskej oblasti si mohli dovoliť len jednu, maximálne dve spodnice.

úplne. *Stánky* zošité s rukávmi sa navrapujú (*posbírajú*) do nízkeho golierika (*obojejk*). Golier sa zväzuje tkanicami (*žínki*), ktoré sa pôvodne pletli z troch párov konopných nití. Rukávce sa zošívajú voľným spojovacím švom

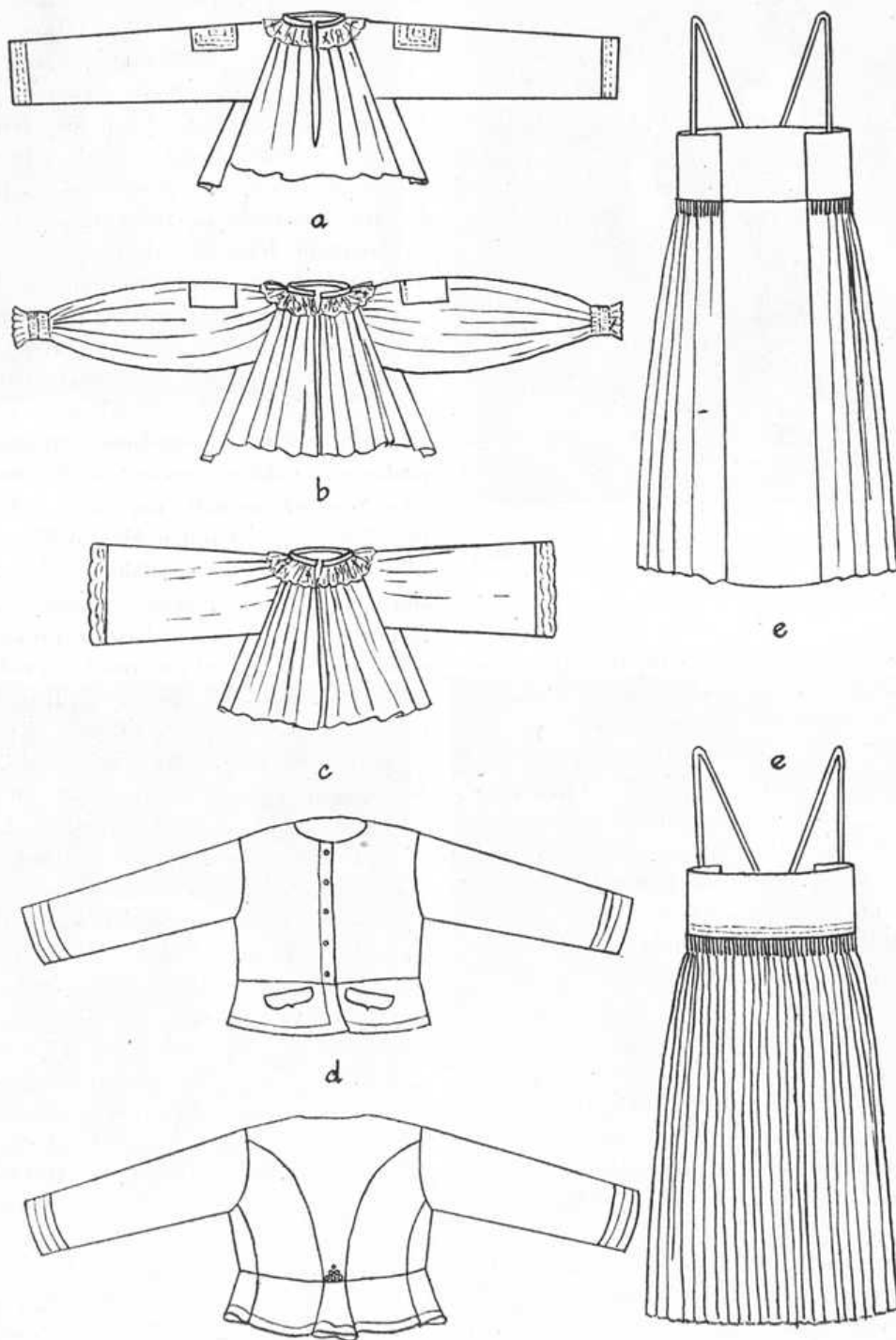
(*stínok*), ktorý sa používa v partiách s pevným okrajom; šev obrubovací zošívá zas miesta s nepevným okrajom. Dolná časť rukávov je zahnutá a omešterkovaná hrubou bielou bavlnenou nitou. Konce *stánkov* sa

Obr. 1. Ženský odev: a) súkenná sukňa, b) zástera (starší typ), c) rubáš, d) živôtik (starší typ), e) živôtik (novší typ), f) čepiec, g) zástera (novší typ). Kreslila O. Danglová.

obyčajne nechajú nezačistené (*rozfúrané*). Rukávce sa pre svoju krátkosť nezapásavali. Presahovanie klinov po oboch stranách umožnilo však aspoň čiastočné zapásanie rukávcoz zásterou. Rukávy na konopných rukávcoch

boli dlhé až po zápästie, otvorené, rovné a smerom k ruke sa mierne zužovali. Ich vzhľad podmienil i názov *rukávce pošíroko*, používaný pre tento druh v šopornianskej oblasti.

Obr. 2. Ženský odev: a) rukávce *pošíroko* (starší typ), b) rukávce *pouúzko*, c) rukávce *pošíroko* (novší typ), d) kacabajka, e) rubáš. Kreslila O. Danglová.

Obr. 3. Súčasný letný pracovný odev starej ženy v Šoporni.

Výšivka sa umiestňovala predovšetkým na pleciach a obojku. Z polovice 19. storočia máme doklady križikovej a vrkôčikovej výšivky. Avšak v tom istom období sa už vyšívало aj plochým stehom podľa rátanej nite (*po nitách, pohusto*). Prevládajúca farba výšivky bola červená. Paličkované čipky tvoriace krézel boli zhotovené pôvodne z konopných, neskôr z bavlnených nití. Paleta farieb sa zhodovala s výšivkou. Rukávce s výzdobou, okrem čipiek, vedela zhotovovať každá žena.

Ako sme už spomínali, predné *stánki* rukávco v sú rozdelené hlbokým, ba často i úplným rozparkom, takže v prípade, ak sa neobliekajú spolu so živôtikom, nechávajú hrudník len voľne zakrytý. Zaujímavé je, že takéto primitívne oblečenie, ktoré pri jemnom vetre, či pohybe odhaľovalo telo, bolo bežné nielen pracovne, ale i pri zábavách, až do prvej svetovej vojny. Samy konopné rukávce sa nosili ešte koncom 19. storočia i sviatočne popri rukávcoch z kupovaného plátna. Boli však aj vtedy prevažne pracovným odevom. Prestali sa nosiť asi začiatkom prvej ČSR.

Ešte v prvej polovici minulého storočia sa začali používať kupované plátna i na šitie šopornianskych rukávco v. Rukávce z kupovaných materiálov boli spočiatku zaiste len čisto sviatočným oblečením, ale už koncom 19. storočia a snáď i predtým sa obnosenejšie kusy nosili aj pracovne. Spomínaný kupovaný materiál bolo jemné bavlnené plátno v bielej, často bledomodrej, zriedkavejšie v zelenkavej farbe. Predpokladáme, že najstaršie rukávce z fabričných materiálov boli strihove zhodné, okrem malých detailov s konopnými rukávami. Časom však dochádza k väčšej spotrebe na *stánki* i rukávy, ktoré sa rozširujú. Klin si zachováva svoj obdĺžnikový tvar a presahuje naďalej okraje *stánkov*. Výnimkou však nie sú ani trojuholníkové a štvorcové klíny, doplnené malým obdĺžnikom. Rázporok rozdeľuje prednú časť rukávco v vždy úplne. Zaujímavé vývinové zmeny v dĺžke i príležitosti nosenia však prekonali rukávy továrenských rukávco v. Ako sme už uviedli, najstaršie rukávce sa pravdepodobne strihove zhodovali s konopnými, teda išlo by o rukávy voľné, zúžené smerom k ruke (*rukávce pošíroko*). Zúženie za účelom, aby široké rukávy neprekážali pri práci, stráca však pri továrenských rukávcoch opodstatnenie, lebo tie sa nosili sviatočne. Preto zachovávali po celej dĺžke približne rovnakú šírku. Neskôr, pravdepodobne po druhej polovici minulého storočia, dochádza k zriadeniu rukávco v okolo zápästia a k vytvoreniu volánu (*fodor*), z toho pochádza aj názov pre tento druh rukávco v — na *fodre*, alebo *poúzko*. Rukávce s voľnými i s nazbehanými rukávami sa nosili súčasne až do druhej svetovej vojny. Oba druhy však v priebehu vývinu zaznamenali zmeny v spôsobe nosenia. Rukávy zakončené fodrou sa nosili ešte okolo prvej svetovej vojny k zápästiu, neskôr v období prvej republiky sa vykasávali. Obliekali sa pri obradných príležitostiach a na výročné sviatky. Rukávce *pošíroko* sa nosili síce aj sviatočne, ale nepovažovali sa za také slávnostné oblečenie ako predchádzajúce. Obliekali sa aj vo všedný deň už okolo roku 1900, keď prestáva nosenie konopných rukávco v. V súvisi s ich premenou na pracovné rukávce sa postupne po prvej svetovej vojne začína skracovať dĺžka rukávco v, takže pred druhou svetovou voj-

Obr. 4. Žena v sviatočnom odeve zo Šoporne v 30. rokoch 20. stor.

Obr. 5. Účes dievčat na zahrátku v 30. rokoch 20. stor. v Šoporni.

Obr. 6. Na ceste do vinohradu v Šoporni.

Obr. 7. Žena nesúca dieťa na úvod v Šoporni. Koniec 19. stor. Foto V. Dangel 1967.

nou siahajú až niečo nad lakeť (obr. 3). Približne od konca vojny sa rukávce tohto druhu nosia sviatočne i všedne až do dnešných čias. Pod bohato vyšité sviatočné rukávce sa nosili obyčajne ešte rukávce nevyšívané na pleciach, čím sa vrchné rukávce chránili od zašpinenia.

Postup šitia rukávcoz z kupovaných látok je zhodný s postupom pri konopných rukávcoch. Čo sa týka volánu, vytvoril sa asi 7 cm širokým riasením. Zvrchu sa upevňoval tkanicou (*mašlička*). Ukončoval ho úzky pásik šopornianskej čipky. Obvykle sa k volánu prišivali tzv. *lišajkové čipky*. Sviatočný obojok bol vyšitý a ukončený zúbkami (*na telaci zúbek*), pracovný bol obšíty pestrou tkanicou. Obojok sa pri krku uzatváral šnúrkami, ale dievčatá si ho zväzovali na sviatok farebnými kvetovanými mašľami. K obojku sa prišival krézle, ktorý tvorila u starších rukávcoz ešte pred prvej svetovej vojny paličkovaná čipka sereďského typu. Čipky výrazne šopornianskeho charakteru sa teda v skúmanom regióne na krézle nedávali, hoci práve v susednej čatajskej oblasti sa hojne používali na tento účel. Najrozšírenejšou čipkou, prišivanou k obojku, bola evernová továrenská čipka.

Výšivka sa sústreďuje na dolnej i hornej časti rukávcoz (*plecá*) a na obojku (obr. 4). V podstate nadväzuje na výšivku na konopnom podklade a udržiava si charakter vyšívania po niti, hoci sa musí vypisovať na tenkom bavlnenom plátne. Používanie prevažne hodvábanej vyšívacej nite spolu s jemnejším podkladovým materiálom spôsobilo výrazné zjemnenie a zmenšenie motívov. Menej častejšie sa sviatočné rukávce vyšívali vlnou. Bavlnená výšivka bola charakteristická pre rukávce pracovného charakteru. Okolo 20. rokov nášho storočia postupne preniká do oblasti nový druh výšivky (*na rídke kveti*), ktorý šopornianske ženy prebrali z Veľkého Grobu (obr. 5). Uplatňuje sa predovšetkým na rukávcoch *pošíroko*. Výšivka a jej farebnosť bola veľmi dôležitá pri určovaní príležitosti nosenia a veku majiteľky.

Popri rukávcoch aj ženy, ktoré dodržiujú tradičný odev, nosia niekedy do roboty blúzy

(*blúzne*) z rôzneho vzorkovaného materiálu bez ustáleného strihu (obr. 6).

Prednú časť rubáša alebo sukne kryje zástera (*fertuška, kuchara*).³⁴ Najstarší druh, ktorý sa nám podarilo zaznamenať, predstavovali úzke zástery šité z čierneho alebo zriedkavejšie z tmavomodrého farbiarskeho plátna. Pretože na ušitie stačil jeden ríf, volali sa *rifové* (obr. 7). Po jemnom nepravidelnom nariasení, zhustenom na bokoch, sa plátno všilo do pestrého kartúnového obojka. Na obojok sa prišili stužky (*pánt, raca*), ktorými sa zástera priviazala k pásu. Stužky odev aj ozdobovali tým, že oba ich konce viseli až po okraj zástery. Súčasne nahradzovali pás.

Rifové zástery sa podľa výzdoby delia na dva druhy. Staršie, pred prvou svetovou vojnou zriedkavo nosené a len k sviatočným príležitostiam, sú tzv. *fertušky na kopec*. Podklad k tomuto názvu dala forma kompozície výšivky, na ktorú sa použila biela bavlna. Bola síce predkreslená, ale zachovala si vzhľad vyšívania po niti. V podstate išlo o zväčšeninu opísanej výšivky z pliec rukávcoz. Dolný okraj zástery sa ozdobne ukončil bavlnenou bieložltou čipkou.

Ďalším druhom rifových záster je tzv. *fertuška na kondignácie*. Bola menej sviatočná ako predchádzajúci druh a prestala sa nosiť približne pred prvou svetovou vojnou. Výšivka sa znova robila bavlnou, ale umiestnila sa v jednom (*fertuška na jednu kondignáciu*) alebo v dvoch (*fertuška na dve kondignácie*) pásoch pri okraji zástery.

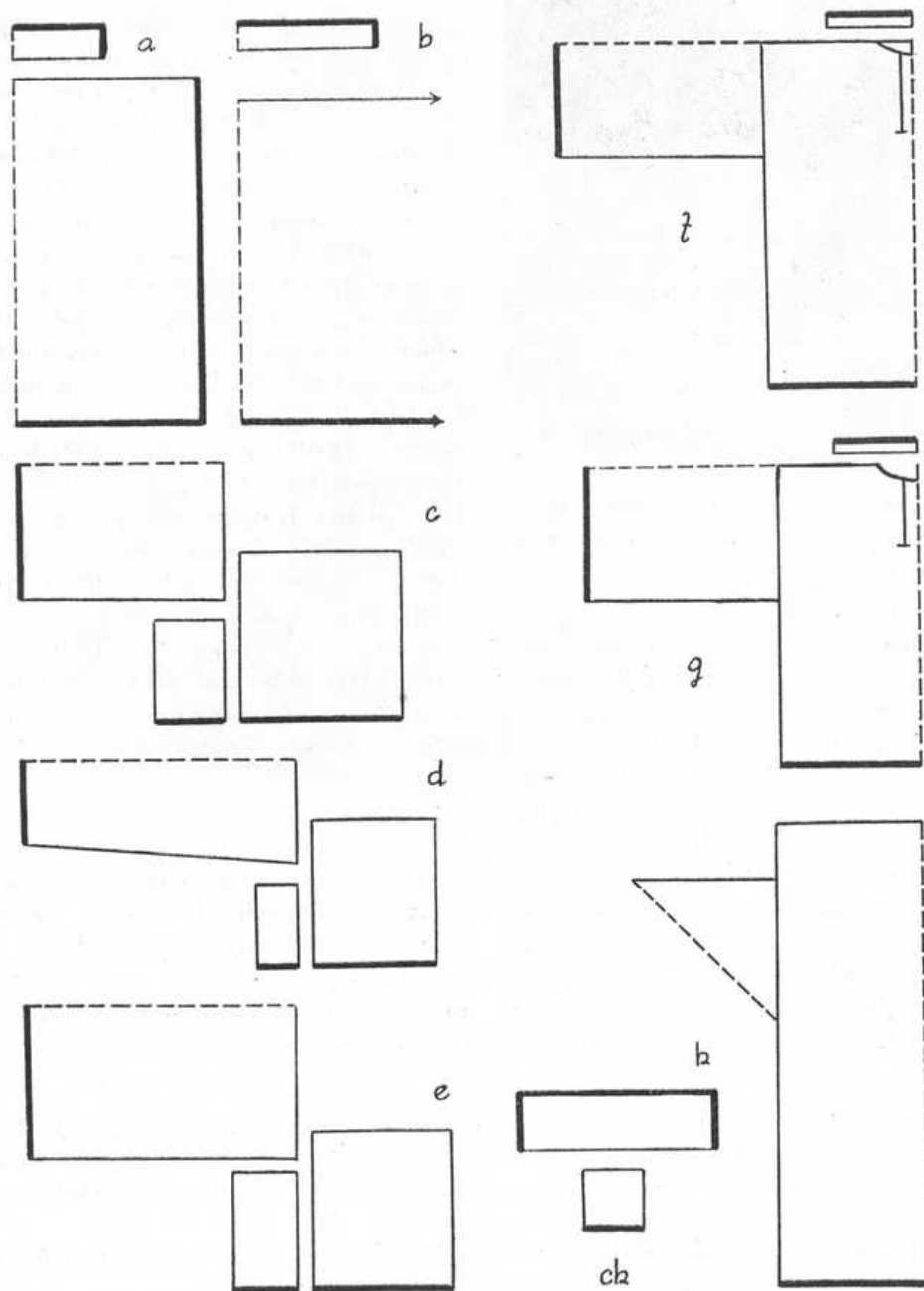
K úzkym zásterám patria aj tzv. *krížové kuchare*. Boli to modrotlačové zástery so vzorkou do kríža. Zaujímavá je pritom kompozičná príbuznosť tlače s výšivkou pri spomínanej *fertuške na kopec*. Zrejme prvotnejšia kompozícia výšivky podmienila i výber tlačenej vzorky. *Krížové kuchare* nosili skôr dievčatá ako ženy a viac pracovne ako sviatočne. Zástery nosené len pracovne alebo zástery starých žien sa skoro vôbec nezdobili (platí to aj pre súčasnosť). Bežné však bolo i pracovné nosenie zodratých sviatočných záster.

Už pred prvou svetovou vojnou sa miesto

³⁴ Termín *kuchinka a kuchiňa* bol známy aj z iných oblastí Nitrianskej župy (*Magyarországi vármegyék és városai*, 207–208).

modrotlače používal čoraz častejšie glot. Preníkanie glotu podmienilo postupné zväčšovanie šírky záster, pretože glot sa predával vo väčšej šírke ako modrotlače. Súčasne nosené zástery dosahujú šírku až 1,5 m. Zástery vždy o niečo presahujú sukňu, a preto sa ich

dĺžka mení vždy v zhode so zmenou dĺžky sukne. Glotové zástery, podobne ako zástery z modrotlače sa ozdobovali rozličným spôsobom. Podľa toho sa aj pomenovávali. K najstarším glotovým zásterám patrí tzv. *ostrošková fertuška*. Kto nemal *fertušku* na

Obr. 8. Strihy k odevným súčiastkam: ženský odev: a) zástera (starší typ), b) zástera (novší typ), c) rukávce *poširoko* (novší typ), d) rukávce *poširoko* (starší typ), e) rukávce *pouzko*, ch) čepiec; mužský odev: f) košeľa konopná, g) košeľa z kupovaného plátna, h) gate. Kreslila O. Danglová.

Obr. 9. Ženský odev na veľké sviatky z obdobia okolo r. 1900 (rekonštrukcia) v Šoporni. Foto V. Dangl 1967.

kopec, obliekal si túto zásteru k najsviatočnejším príležitostiam. *Ostrošková fertuška* sa nosila v období okolo prvej svetovej vojny a po nej. Približne v tom období sa zástery vyzdobovali aj farebným štepovaním (*ščepuvání*) šijacím strojom. Hlavne ženy z Hájskeho mali v obľube tento druh výzdoby.³⁵ Štepovanie nebolo však samostatnou výzdobou, lebo k okrajom zástery sa prišivali aj kupované strapece spolu s kupovanými ozdobami (hádičky, flitre). Okázalejšou a drahšou výzdobou záster boli pestré paličkované čipky sereďského typu (*na sup*). Na zástery sa

začali používať okolo 30. rokov nášho stor.

Kupované ozdoby a paličkované čipky sa zachovali ako výzdoba záster do dnešných dní. V súčasnosti sa zástery ešte vyšívajú technikou predkreslenej výšivky naplno spolu so stonkovým stehom. Niektoré ženy si dávajú okraje záster pomaľovať drobným rastlinným ornamentom.

Názvom a spôsobom nosenia je zaujímavá ďalšia odevná súčiastka, strihove patriaca k sukniám, tzv. *rubáč*. Šil sa podľa zámožnosti ženy zo štyroch alebo piatich širok bieleho bavlneného plátna a podobným spôsobom ako sukňa rubáša sa zošival ozdobným bavlneným spojovacím švom (*stínek*) oranžovej farby. Vpredu bol hladký, na bokoch zriadený do obalku (*obojek*). Rázporok bol umiestnený v strede prednej poly. Obalok zdobila bavlnená výšivka s prevahou žltej a oranžovej farby. Technicky to bola plná predkreslená výšivka po niti len s geometrickou vzorkou. Obalky pred rokom 1900 boli však bez akejkoľvek ozdoby a zachovávali si bielu farbu plátna. Kedy sa táto odevná súčiastka začala v šopornianskej oblasti nosiť, nepodarilo sa nám zistiť. Okolo prvej svetovej vojny ju nosili ženy na veľké sviatky v letnom období (na Božie Telo, hody, Petra a Pavla). Dávala sa tiež do truhly zomrelým ženám. Je pravdepodobné, že *rubáč* bol pre túto príležitosť náhradou za pôvodný konopný rubáš.

Sukňa sa vo všeobecnosti považuje v ľudovom odeve za novšiu súčiastku, ktorá sa udomácnila predovšetkým v bohatých, rovinných krajoch Slovenska.³⁶ Nepodarilo sa nám presne určiť čas, odkedy sa sukne v skúmanej oblasti začali nosiť, ale pri porovnaní s bratislavskou a trnavskou oblasťou mohlo to byť začiatkom 19. storočia.

³⁵ Používanie ozdobného štepovania na zásterách informátori vysvetľujú tým, že do Hájskeho sa okolo prvej svetovej vojny vydala žena zo Šterús, ktorá naučila techniku štepovania aj ostatné ženy v obci. Odtiaľ sa potom štepané tzv. *šteruské kuchare* rozšírili aj do Paty a Šoporne.

³⁶ J. K o u l a, *O kroji lidu slovenského*, Český lid, 1, 1892, 185; D. S t r á n s k á, *Lidové kroje*. V: *Čs. vlastivěda, Národopis*, Praha 1937, 224–225.

O zelenej súkennej sukni sa spieva v Pate:

Zajtra sa ja vidávat mám

zelené sukne nemám.

Proste chlapci našu mamku

nech mi kúpá na sukénku.

Obr. 10. Dievčatá v sviatočnom odeve z Paty z 30. rokov 20. stor. Reprodukcia zo súkr. zbierky J. Grilla, Šoporňa.

Podľa nášho zistenia v teréne najstarší vývinový stupeň predstavuje súkenná sukňa (*zelená sukna*). Šila sa z 3 metrov súkna, obvyčajne zelenej, okolo polovice 19. storočia čiernej farby, z dvoch 140 cm širok a z predného 30 cm dielu. Ručne zošité diely sa nabrali a všili do súkenného obojka. Rázporok (*rásporok*), umožňujúci obliekanie, sa umiestnil v strede predného dielu. Sukňa sa v páse upevňovala súkennými šnúrami (*šnórki*), alebo bielymi kupovanými tkanicami. Na pravej strane bolo súkno prestrihnuté a v mieste prestrihnutia sa všivalo plátenné vrecko. Dolný okraj sukne bol obrúbený pásom čer-

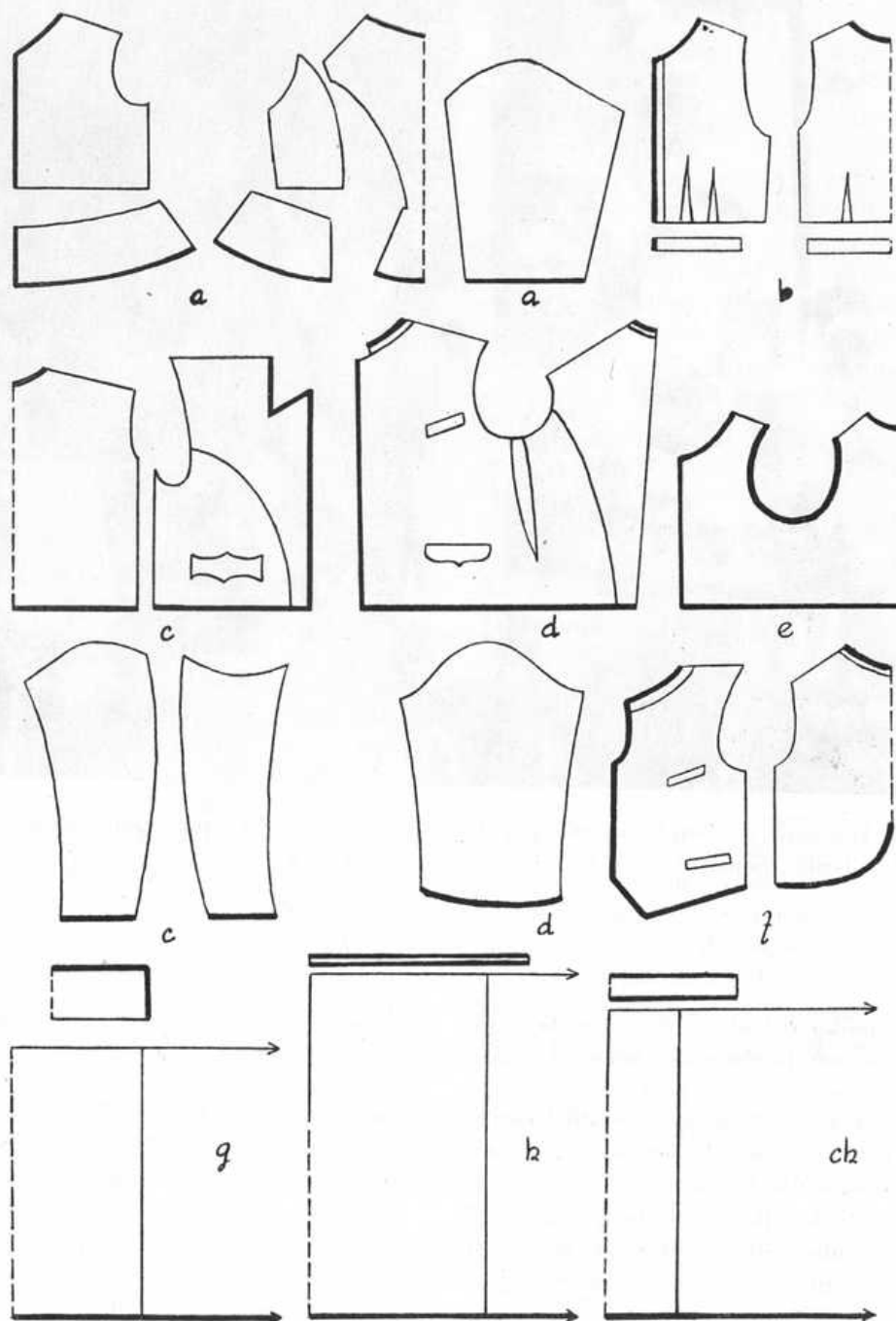
veného súkna. Tesne nad súkenným lemom sa z lícnej strany našívali modré hodvábné stuhy. Sukňa len s jednou hodvábnou stuhou sa nazývala *pol sukna*, s dvoma stuhami *celá sukna* (obr. 9). Bohatšie ženy mali oba druhy, samozrejme, druhý bol drahší a sviatočnejší.

Niekoľko najstarších žien podnes nosí zelené sukne na veľké sviatky, a to najmä v Hájskom, ktoré v pomere k Šoporni a Pate sa najviac pridrža starých odevných zvyklostí. Výskyt tejto súčiastky v súčasnosti markantne dokazuje značnú konzervatívnosť oblasti. Aj keď súkenné sukne boli veľmi nákladné, v minulosti tvorili potrebnú sú-

čiasťku ženského, dokonca pracovného odevu, hlavne v zime. Koncom 19. storočia však zelená sukňa prechádza do obradového odevu, nosí sa na veľké sviatky, ba zastupuje

aj sviatočný rubáč u žien, ktoré ho nemajú. Je však predovšetkým súčiastkou svadobného odevu ešte i po prvej svetovej vojne.

Keď sa súkenné sukne stávali výlučne svia-

Obr. 11. Strihy k odevným súčiastkam: ženský odev: a) kacabajka, b) živôtik, (novší typ), e) živôtik (starší typ), g) rubáš, h) rubáč, ch) súkenná sukňa. Mužský odev: c) kabát, d) kacabajka, f) vesta (novší typ). Kreslila O. Danglová.

točným odevom, na ich miesto nastúpili sukne z iných materiálov. Najpoužívanější materiál, hlavne na dievčenské pracovné sukne, bol pestrý kartún s prevahou červeného tónu, z ktorého sa šili tzv. *jasné, turecké sukne*.³⁷ Dalším veľmi obľúbeným druhom kartúnu bol tzv. *polcinár*, z ktorého sa šili *polcinárové sukne*. *Polcinárki* boli sviatočnejšie ako jasné sukne a v období prvej ČSR dokonca začali nahradzovať zelené sukne v odevu nevesty. V súčasnosti sa sukne šijú zo šáfolu, delínu a kašmíru. *Polcinár* a kašmír sú podnes charakteristickými materiálmi sviatočných sukni žien.

Sukne z týchto látok sa šili na spôsob ovinovacieho odevu z jedného vpredu zošitého kusa. Rázporok sa umiestňoval v mieste švu. Na sukňu sa potrebovalo 3,5 až 4 metre látky. V zadnej časti a okolo bokov bola nabraňá. Sklady sa všili do obojka. Na konci obojka boli prišité šnúrkky, ktorými sa sukňa upevňovala v páse. Okraj sukne bol zvnútra obrúbený plátenným pruhom a upevnený a ozdobený úzkymi jednofarebnými stužkami (*mašličky*), alebo bielymi čipkami, ktoré sa prišivali v dvoch alebo troch pásoch. Väčší počet stužík mali mladšie ženy.

Sukne sa dávali šiť krajčírkam a dnes sa šijú len na stroji. Dĺžka sukni siahala pred koncom 19. stor. približne do polovice lýtok. Koncom 19. storočia sa však vplyvom dobovej módy začali nosiť sukne predĺžené až niečo nad členok. Móda kratších sukni zavládla po prvej svetovej vojne. Dnes sa už nosia sukne nad polovicu lýtka. Pôvodná splývavá línia, dosahovaná po prvej svetovej vojne nosením sukne priamo na rubáš, sa postupne za prvej ČSR narušila oneskoreným prenikaním módy širokých sukni, najpravdepodobnejšie z trnavskej oblasti, kde do ľudového odevu prenikla už koncom 19. stor. Charakterizovala predovšetkým bohaté kraje, chudobnejšia šopornianska oblasť túto módu prijala oneskorene a menej výrazne. Spodnice (*škrubnice*) sa tu síce ujali, ale nosili sa len jedna alebo maximálne dve naraz. Šili sa z bieleho plátna, na zimu z flanelu, tým istým spôsobom ako kartúnové sukne. Na širokom tvare sukni si zvlášť zakladali diev-

Obr. 12. Dievča v sviatočnom odevu zo Šoporne zo zač. 20. stor. (Reprodukcia fotografie z r. 1913 zo súkr. zbierky A. Begánovej, Šoporňa).

ky v období prvej ČSR. Dnes sa síce oblieka jedna spodnica, ale už sa nekladie taký dôraz na jej šírku.

Nosenie *živôtikov* (*prucel*) k sviatočným príležitostiam bolo rozšírené už v prvej polovici 19. stor. Pracovne sa začali obliekať až neskôr. Ešte koncom 19. storočia je nosenie živôtikov na robotný deň veľmi zriedkavé.

Muzeálne i terénne doklady prinášajú len jeden typ, ktorého nosenie nie je zvláštnosťou ani v súčasnosti. Strihové je to trojdielny živôtik. Najsviatočnejší materiál je brokát (*ornát*) (obr. 10). Sviatočné živôtiky sa šili aj zo zamatu (najdrahší bol tzv. *tureckí aksamitek*), damašku a kašmíru. Pracovné živôtiky sa šili z lacných pestrých kartúnov. Podšívka tohto typu živôtikov je z konopného plátna, ktoré naspodku presahuje. Živôtiky si ženy dávali ušiť dedinským krajčírkom (obr. 11).

Sviatočné živôtiky majú dva spôsoby zapínania. Staršie je spinanie olovenými spinadla-

³⁷ Tieto sukne dali podnet k hanlivému pokriku, „Iva, r... ti horí“, ktorým obyvatelia Šoporne častovali šopornianske dievky.

Obr. 13. Tylangrová šatka mladej ženy z 30. rokov 20. stor.

mi vykladanými sklom (*krepine*). Novší spôsob je na kovovú gombičku so skleným očkom, prichytenú šnúrkou.

Výzdobu živôtika tvorí aj sama látka. Pri šití sa stabilne dodržiava počet kvetov na chrbte a vpredú. Okraje živôtika sú lemované hodvábnymi stuhami. Kombinácia stužiek s podkladovým materiálom vytvára variácie s pestrou škálou farieb. Hlavnú výzdobu však tvorí šnurovanie v zlatom a striebornom tóne, ktoré sa okolo prvej svetovej vojny začína kombinovať s rôznymi fabrickými ozdobami, hádikmi, čípkami a postupne im prenecháva čoraz väčšiu plochu. Takže v období prvej ČSR nosené živôtiky boli väčšinou bez šnurovania. V krátkom období okolo prvej svetovej vojny, keď nebolo dostať brokáty, sa živôtiky vyšívali na zamate alebo čiernom glote predkreslenou výšivkou do naturalistických ruží, umiestnených presne tam, kde sa nachádzali na živôtikoch z brokátu.

Konopná podšívka, presahujúca zo spodného okraja, sa pred prvou svetovou vojnou

celá zapásavala (obr. 12), neskôr sa však zaužívalo nosenie vpredú nezapásaného živôtika (obr. 13). Línia živôtikov je rovná a potláča telesné proporcie. Pri nosení živôtikov platí rovnako ako pri iných súčiastkach zásada, že nové živôtiky sa nosia sviatočne, v obnosenějších sa chodí tancovať a trávia sa v nich nedefinované popoludnia a až celkom obnosené (*višedivélé*) sa obliekajú vo všedný deň.

Po druhej svetovej vojne sa začal opísaný živôtik nahradzovať iným druhom, ktorý sa šije z rôznych pracích látok; k sviatočným príležitostiam z kašmíru a damašku. Strihove je trojdielny. V pásovej časti sa zužuje záševmi a všíva do obojka. Zapína sa vpredú na gombičky. Vytvorenie nového typu živôtika po druhej svetovej vojne a jeho zaradenie do tradičného odevu je okrem iného tiež dôkazom toho, že ľudový odev je v šoporianskej oblasti stále ešte živý.

V súčasnosti sa v prechodných ročných obdobiach a v zime nosia hojne kožušinové vesty s blanou zafarbenou nahnedo alebo potiahnuté látkou. Nenosia ich však jednotne všetky ženy, takže ich nemôžeme zaradiť medzi súčiastky tradičného odevu.

V r e h n ý ž e n s k ý o d e v

Pred nepohodou a zimou chránil telo vrchný odev, ktorý strihove delíme na dve skupiny. Prvú tvoria nedelené súčiastky, ktoré sa ovinovali alebo len kládli na telo. Patrili k najstarším formám odevu vôbec. Do druhej skupiny patria delené odevné súčiastky, spôsobené strihaním k telu.

Z prvej skupiny sa v našej oblasti zachovali konopné plachty (*obruse*), ktoré sa nosili ako ochrana proti dažďu a snehu. Šili sa z dvoch pól konopného plátna, ktoré spájali bavlnený alebo konopný spojovací šev, alebo kupovaná tkaná vložka (*kaňička*). Prvý druh mal nepevné okraje, iba jednoducho zahnuté a nosil sa vo všedný deň. Tzv. *plachtí s kaňičkou* mali zas nepevné okraje vystrapkané, omešterkované a nosili sa vo sviatok. Tieto plachty sa používali aj na prikrývanie stolov,

Obr. 14. Ženský obradový odev na veľké sviatky z obdobia okolo r. 1900 (rekonštrukcia) v Šoporni. Foto V. Dangl 1967.

a ak boli staršie, na nosenie batohov. Aj v týchto pozmenených funkciách platilo však pre ne rozdelenie na sviatočné a všedné, podľa spomenutých znakov.

K najstarším formám nedeleného ovinovacieho odevu patrí pólka (*oďevačka* obr. 14).³⁸ V druhej polovici 19. storočia sa pólky z konopného plátna nosili na robotný deň a pólky z jemnejších továrenských materiálov — bavlneného plátna, váperu, šifónu vo sviatok. Postupne, koncom 19. storočia, prešli do obradového odevu. Pólka sviatočná sa šila z jednej šírky a jej dĺžka sa pohybovala okolo 3 metrov. Konce pólky boli vyšité. Šírka vyšívaneho pásu poukazovala na majetnosť nositeľky. Staršie vyšivky sa robili podľa rátanej nite, mladšie predkreslenou plnou vyšivkou. Vyšívacie nite boli zväčša hodvábné, menej bavlnené. Prevládajúci farebný tón bol žltý. Okrem vyšivky bývala pólka ukončená pásičkovou čipkou sereďského typu alebo čipkami domácej výroby. Vyšívane konce pólky sa obyčajne kupovali na trnavských jarmokoch.

Podľa staršieho spôsobu tvarovali si ženy pólku nad čelom do dvoch poloblúčikov (*na srdéčko*), alebo podľa novšieho spôsobu do špica (*na pipích*). Po pokrytí hlavy sa ovinul krk, oba konce sa prekrižili cez prsia a upevnili vzadu na pás zástery tak, aby boli rozprestreté na sukni. Pri druhom spôsobe sa pólka len obtočila okolo hrdla a dlhé konce ostali voľne visieť na chrbte. Pólka sa najčastejšie nosila k mentieke.

Ešte pred prvou svetovou vojnou bola pólka dôležitou obradovou súčiastkou. Predovšetkým sa v nej druhý deň po svadbe úvodila nevesta (bolo to tzv. chodenie *s chocholom*). K tejto príležitosti sa pod pólku stužkou upevnilo cedidlo na mlieko, ktoré dodalo hlave kónický tvar. Tiež pri úvode

matka nosila dieťa zavreté do pólky. Najdlhšie sa uchovávala pólka ako súčiastka posmrtného odevu. Pochovávali v nej staré ženy ešte po druhej svetovej vojne.

Podobne ako i v iných oblastiach západného Slovenska aj v Šoporni, Pate a Hájskom je známa mentieka (*mentík*, obr. 15, 16). V Šoporni žil koncom 19. stor. krajčír, ktorý zhotovoval mentieky na objednávku z donesených kožušín. Napriek tomu však nebadáme nijaké strihovné rozdiely medzi šopornianskou mentiekou a mentiekou zo susednej trnavskej oblasti. Nákras strihu, podobne ako aj opis súčiastky, uvádza J. Pátková vo svojej knihe *Ľudový odev v okolí Trnavy*,³⁹ a preto sme považovali za zbytočné znova ho zopakovať. Ohmedzíme sa len na krátky opis a dotkneme sa niektorých

³⁸ Názov *oďevačka* prevláda na strednom Slovensku. (Pozri D. Stránska, c. d., 219—221). Je doložený aj z okolia Topoľčian (D. Stránska, *Ze studia slovenských krojů, Zavřít ženské hlavy na záp. Slovensku*, Národopisný věstník čs. 20, 1927, 56.)

³⁹ J. Pátková, c. d., 69, 71, 73, 154.

Obr. 15. Žena v zimnom sviatočnom odeve zo Šoporne z konca 19. stor. (Reprodukcia fotografie z r. 1913 zo súkr. zbierky A. Begánovej, Šoporňa.)

Obr. 16. Žena v zimnom sviatočnom odeve zo Šoporne z konca 19. stor. (Reprodukcia fotografie z r. 1913 zo súkr. zbierky A. Begánovej, Šoporňa.)

detailných odlišností, prípadne osobitostí nosenia a výzdoby šopornianskej mentieky. Mentieka sa zhotovovala z tmavomodrého alebo čierneho súkna, podšívala sa barančinou. Lemy okolo goliera, rukávov a ostatných okrajov sa tiež zhotovovali z čiernej barančiny. Do pásu bola mentieka upnutá a od pásu sa zvonito rozširovala. Jej dĺžka siahala okolo roku 1900 až pod polovicu lýtok.⁴⁰ Neskôršie, keď prišla do módy kratšia dĺžka, si niektoré ženy mentieky podstrihovali a nosili ich ako *krátke mentieky*. Hlavnou ozdobou na mentiekach bolo šnurovanie modrými hodvábnymi šnúrami. Bolo veľmi bohaté, napr. na rukávoch presahovalo až lakeť. Príčinu tohto javu vidíme v tom, že mentieky sa v tejto oblasti nosili pomerne dlho, takže sa výzdoba stačila viac rozvinúť. Okrem šnurovania výzdobu tvoria v páse

umiestnené visačky so strapcami (*sarkalábi*) a spôsob šnúrového zapínania.

Mentieky sa nosili vždy s preloženými cípmi, upevnenými v zadnej časti (*krillá zapaté*). Do miesta upevnenia sa vkladala ešte modrá stužka. Za pôvodný účel prekladania krídel považuje J. Koula uľahčenie chôdze.⁴¹ Súčasne zaznamenané názory však už pamätajú len faktor výzdobný a praktické vytvorenie otvoru pre úschovu rúk pred zimou. Mentieky poznajú v oblasti Šoporne ako sviatočný a obradový odev, ktorý asi do prvej svetovej vojny bol nevyhnutnou odevnou súčiastkou nevesty. Pretože mentieka bola súčiastka veľmi drahá, dedila sa i po niekoľko generácií. To, že mentieky podnes nosí na veľké sviatky niekoľko starých žien v Hájskom, svedčí o silnej konzervatívnosti oblasti.

⁴⁰ Móda dlhých sukni a mentiek sa neskôršie stala predmetom posmechu. O starých ženách, ktoré ich ešte nosili, sa hovorilo, že chodia *jak moreni*.

⁴¹ J. Koula, c. d., 475.

Koncom 19. stor. začali postupne nahradzovať mentieky v sviatočnom odevu biele blanové kožu ch y (obr. 17). Kupovali sa na sereďských jarmokoch. Boli dosť drahé, ale bohatšie ženy napriek tomu vlastnili kožuch i mentieku.

Kožuchy siahali niečo vyššie kolien, boli vypasované a od pásu sa zvonovito rozširovali klinmi (dva bočné sa nazývali *šostne*, stredný bol tzv. *trtól*). Lemy okolo rukávov a zapínania boli z bielej, okolo goliera z čiernej barančiny. Bližší rozbor spolu so strihmi uvádza J. Pátková pri opise trnavského ľudového odevu.⁴² Spomínané kožuchy

neboli totiž špecifické len pre skúmaný región, vyskytovali sa aj v iných krajo ch Slovenska. Kožuchy sa v šopornianskej oblasti tešili najväčšej obľube po prvej svetovej vojne, keď začali prenikať aj do svadobného odevu. Staré ženy ich nosia spolu s vlniakmi dodnes.

Už pred druhou svetovou vojnou začali biele kožuchy nahradzovať tzv. červené kožuchy — *madofce*. Ženy ich kupovali na jarmokoch v Sereďi a Trnave alebo si ich dávali ušit' zo starých kožuchov. *Madové kožuchy* občas zhotovujú trnavskí kožušníci pre ženy zo Šoporne, Paty a Hájskeho aj v súčas-

Obr. 17. Ženský zimný sviatočný odev zo Šoporne z prvej pol. 20. stor.

⁴² J. Pátková, c. d., 71, 72, 74, 75, 155.

Obr. 18. Žena v súčasnom smútočnom odevu zo Šoporne.

nosti. Sú to kožuchy s blanou zafarbenou do hnedočervena, siahajú po koniec bokov, sú rovné, lemované okolo krku, okolo šikmých vrecák a všetkých zostávajúcich okrajov bielou alebo čiernou barančinou. Zapínajú sa pomocou kožených gombíkov a kožených stužiek. Opísané kožuchy nemajú už všetky ženy, preto ich nepovažujeme za súčasťku tradičného odevu.

Ženské kabátiky — kacabajky sa nosili približne od druhej pol. 19. stor. Kacabajky, ktoré si ženy obliekali koncom 19. stor., sa už v ničom neodlišovali od kacabajok nosených v súčasnosti (obr. 19).⁴³ Výber materiálu zahŕňa tri druhy vlnených látok (*moldóni*), podľa ktorých sa ka-

cabajky rozlišujú na tzv. *kačicové*, *šálske* a *zelenkavé*. Okrem týchto materiálov sa kacabajky, hlavne pre staršie ženy, zhotovovali po druhej svetovej vojne z čierneho zamatu. Na všedný deň sa šili z rôznych károvaných lánových štofov. Ako podšívka sa používal barchet. Kacabajky šili už krajčírky v dedine. Majú dosť zložitý, viacdielny strih. Pomocou stredného zužujúceho sa chrptového dielu sú upnuté niečo nad pás. Odtiaľ sa zvlášť prišíťmi dielmi rozširujú do zvonovitých záhybov (*šostne*). Najviac odstavajúci je zadný stredný záhyb (*tritol*). Rukávy sú oblúkovito všité a zachováva si po celej dĺžke dosť rovnakú šírku. Kacabajka je pri krku vystrihnutá do kruhu a obšitá. Zapína sa vpredu porcelánovými gombíkmi. Šikmo prišité vrecká sú umiestnené hneď pod zapínaním. Krajčárska výzdoba sa sústreďuje okolo rukávov, vrecák, zapínania a dolných okrajov. Tvorí ju šnúrovanie oranžovými šnúrami, prišívanie hádikov, strojových bielych čipiek, úzkych pestrých tkaníc, gombíkov a štepovanie. Dôležitú zložku výzdoby najsviatočnejších kacabajok tzv. *kačicových* tvorí sama látka, na ktorej sú strojovo vyšité vtáky (*kačice*) a kvety. Látka sa kupovala už s výšivkou. Jej umiestnenie sa pri šití dôsledne dodržovalo. Kacabajky starších žien a kacabajky na každodenné nosenie boli vyzdobené skromnejšie ako sviatočné kacabajky dievčat a mladých žien.

V období prvej ČSR prenikli kacabajky aj do sviatočného odevu. V tej funkcii pretrvali až do druhej svetovej vojny. Kacabajky nosia ženy strednej a staršej generácie podnes, hlavne v prechodných jarných a jesenných obdobiach. V zime ich obliekajú pod kožuch alebo vlniak.

⁴³ O kacabajke sa spieva v piesni, ktorú sme zaznamenali v Šoporni:

... a to bola kacabajka
k nedeli k nedeli
abi o nej šecci chlapi
vedeli vedeli.

Vlniak (*vlnák*) sa nosil koncom 19. stor. pôvodne len na robotný deň. Neskôr, keď nosenie kožuchov ustávalo, vlniaky prenikli aj do sviatočného zimného odevu.

Kacabajky nahradzujú v poslednom čase svetie (*svédre*).

Úprava a pokrytie hlavy

Malé dievčatá, ktoré mali už trochu dlhšie vlasy, nosili účes *na zahrátku*. Robil sa tým spôsobom, že sa okolo hlavy uviazala keprová šnúrka (*šnórka*), do ktorej sa predtým obtočili vlasy nad čelom a sluchami. Ostávajúce neupevnené vlasy v zátylku a pod sluchami sa nechali voľné, alebo sa zaplietli do trojpramenných krátkych vrkôčikov (*kornički*). Väčšie dievčatá nosili účes už bez použitia šnúrky. Vlasy sa rozdelili čističkou (*pútec*) v strede hlavy a už od nej sa plietli v troch prúdoch s príberaním vlasov z čelnej a temennej strany hlavy. Zostávajúce vlasy sa znova zaplietli spolu s tkanicou do vrkoča. Kratšie vrkoče ostali voľne visieť na chrbte, dlhšie sa tkanicou upevnili okolo hlavy. Oba spôsoby boli veľmi účelné a dobre držali vlasy.

Účes, pri ktorom sú vlasy rozdelené pútcou v strede hlavy, spletené do dvoch vrkočov a obtočené šnůrkou okolo hlavy, si udržali dievčatá až do vydaja. Opísaný účes s menším zdokonalením sa nosil aj pri sviatočných príležitostiach. Nárečový termín *na villiski* dosť napovedá, o aký účes išlo. Dva predné bočné pramene vlasov pri púci sa pomocou vody a glycerínového mydla doslova prilepili na čelo cez sluchy k ušiam a potom až vpletli do dvoch vrkočov.

Villiski si dievčatá nevedeli učešať sami, robilo ich len niekoľko žien v dedine.

Vlasy uviazané okolo hlavy nosili dievčatá bežne asi do 30. rokov nášho storočia. Móda dvoch spustených vrkočov sa ujala pred druhou svetovou vojnou. Po nej bolo už bežné u dievčat strihanie vlasov.

Účes *na villiski* bol podmienkou sviatočnej úpravy hlavy na tzv. *šopu* (obr. 22). Úprava *na šopu* vyžadovala málo vlasov, preto si dievčatá s bohatými vlasmi museli dať vystrihať na každom boku temena tzv. *količko*, aby vrkoče neboli silné a stužky neodstávali. *Šopu* tvorí niekoľko stužiek,

Obr. 19. Stará žena v súčasnom sviatočnom odevu zo Šoporne. Autorkou fotosnímok, ak sa neuvádza inak, je O. Danglová. Fotosnímky sú z r. 1967.

Obr. 20. Odev ženy z remeselníckej rodiny zo zač. 20. stor.

Obr. 21. Súčasný ženský pracovný odev v Šoporni.

upravených za sebou v ustálenom postupe. Najprv sa oviaže okolo hlavy šnúrka (*galúnek*), po nej červeno pretkávaná tzv. *ozúpková stužka*. Dáva sa kvôli tomu, aby sa ostatné stužky nešpinili od vlasov. Šopu ukončuje vrchná biela široká stuha.⁴⁴

Ešte v období pred prvou svetovou vojnou každá dievka chodila v nedeľu do kostola, okrem pôstu a adventu, v stužkách. Výnimkou boli len nepoctivé, ktoré museli nosiť šatky. Po prvej svetovej vojne sa nosenie *šopi* zužuje na obradné príležitosti, výročné sviatky. Úplne zaniká asi v 30. rokoch nášho storočia. Už predtým však šopu postupne nahrádzajú dve stužky jednoducho zaviazané v zátylku. Po druhej svetovej vojne sa upúšťa aj od tejto úpravy.

V robotný deň chodili dievčatá v obnosených šatkách, zachovalejšie si nechávali na tanec. Na veľké zábavy sa však chodilo

v stužkách. Pri postupnom zanikaní *šopi* sa šatky začali nosiť aj v nedeľu, takže dochádzalo k odlišovaniu sviatočnej šatky a šatky na robotný deň. Dievčatá nosili podobné ručníky ako ženy. Najviac však obľubovali pestré kartónové (*polcinárové*, *tureckí-jasní ručník*), modrotlačové (*farbárski ručník*) a kašmírové šatky. *Turecké* šatky sa najviac nosili k *tureckým sukniám* a *polcinárové* k *polcinárkam*. Nezbytnou súčasťou dievčenských šatiek boli kúpné biele bavlnené strapce rôznej šírky.

V horúce letné dni pracovali dievčatá s nepokrytou hlavou bez stužiek a šatky. Takto chodili tancovať aj na menšie zábavy. Parta ako tradičná súčasť svadobného oblečenia nevesty pretrvala v pomere k iným oblastiam západného Slovenska dlho. Ešte za prvej ČSR sa každé dievča vydávalo v parte (obr. 23, 24).

Vlasy sa pod partu učesú na *vílliski*.

⁴⁴ Stužky boli ukončené strapcami zo zlatých a strieborných nití, ktoré svojou váhou udržiavali stuhy v rovnakej polohe. Okrem toho pôsobili ozdobne.

Obr. 22. Dievča so sviatočnou úpravou hlavy do stužiek z Paty zo zač. 20. stor. (Reprodukcia fotografie zo súkr. zbierky J. Grilla, Šoporňa.)

Obr. 23. Nevesta v parte z Paty z prvej pol. 20. stor. (Reprodukcia fotografie zo súkr. zbierky J. Grilla, Šoporňa.)

Obr. 24. Nevesta v parte z Paty z prvej pol. 20. stor. (Reprodukcia fotografie zo súkr. zbierky J. Grilla, Šoporňa.)

Obr. 25. Žena v *grguli* z Paty. (Reprodukcia fotografie zo súkr. zbierky J. Grilla, Šoporňa.)

Z oboch strán sa priviažu strapce z červenej vlny (*zápletki*). Miesta, kde sú *zápletki* priviazané, prekryjú tri úzke stužky viazané za sebou tak, aby jedna cez druhú prečnievala. Potom nasleduje upevnenie zadných stužiek. Je ich sedem alebo osem v ustálenej farebnosti — zelená, modrá, žltá, ostatné biele.

Ukončujú ich strapce zo zlatých alebo strieborných nití. Stuhy sú prišité na šnúрку a pomocou nej pripevnené na vlasy. Siahajú po pás. Ďalšie súčasti party sú čelenka, drôtený veniec s odstavajúcimi koráľkami z fúkaného skla a rozmarín. Všetko to je upevnené vo forme umelého venca okolo hla-

Obr. 26. Žena v grguli z Paty. (Reprodukcia fotografie zo súkr. zbierky J. Grilla, Šoporňa.)

vy a zhrnuté pod nárečový termín *vínok*. Ku konštrukcii party patrí ešte okrúhle dienko. Je zhotovené z tvrdého, obyčajne kartónového podkladu, ktorý je obšitý bavlneným plátnom. Ozdobou party je nášivka zo sklenených korálikov (*garálieže, granance*). Čelenka a dienko sú spojené domyselným systémom kovových háčikov a celá konštrukcia je okrem toho ešte zošitá konopnými niťami. Rozmaríny, v počte asi osemnásť, dokončujú *vínok* a zakrývajú zošívanie.

Starší typ party z konca 19. stor. mal miesto dienska v zadnej časti pripevnenú stužku sfalďovanú *na kolečko*.⁴⁵ Pôvodne parta pravdepodobne pozostávala zo stužiek a rozmarínu, ďalšie súčasti sa pridávali postupom času, až vývoj dospel k opísanému prezdobenému celku, ktorý sa udržal ešte za prvej CSR.

Treba spomenúť, že party sa nikdy nekupovali, ale zhotovovali ich vždy dve-tri ženy v dedine, ktoré aj zapletali do party. Toto, dá sa povedať, remeslo, sa dedilo z matky na dcéru.

Dôležitou pomôckou pri úprave vlasov vydatých žien bola *grgula* (obr. 25). Okrem toho, že upevňovala účes, dávala aj žiadúci

tvár čepcu. *Grgula* bola ešte koncom 19. stor. zošitá z poskrúcaných kúskov plátna (*handerná*) a jej konce sa zväzovali pri temení šnúrkou. Od konca 19. stor. sa nosia drôtené grgule, ktoré lepšie držia účes a krajšie formujú čepiec (obr. 26). S obľubou si ich ženy zhotovovali z potrhaných cimbalových strún. Mali tvar uzavretej podkovy. Pôvodne sa pri temení hlavy zapínali na háčiky, neskôr sa nosili v uzavretom tvare bez možnosti otvárania. Táto zmena súvisela so zmenou účesu. Vlasy sa po rozdelení púťcom v strede hlavy omotali okolo ramien grgule, obtočili tkanicou a zopli v strede šnúrkou (pri grguli z konopného plátna) alebo háčikom. Táto úprava síce pevne držala účes, ale mala aj svoje nevýhody. Sústavným vyťahovaním koriciek urýchlila vypadávanie vlasov a mnohým ženám pôsobila silné bolesti hlavy. Ak mala žena bohaté vlasy, bolo ich nutné na temení vystrihať, aby príliš hrubé vrkoče nenarušovali tvar čepca. Preto zanechanie pôvodného spôsobu bolo zapríčinené snahou po návrate k účelnejšej úprave, ktorú tvorili dva vrkoče obtočené okolo hlavy a medzi ne vsunutá grgula bez uzatvárania. Takto upravenú grgulu nosia v súčasnosti ešte všetky staré ženy, ale väčšinou len v nedeľu do kostola. V robotný deň sa nosia vrkoče len jednoducho obtočené okolo hlavy. V minulosti bola grgula dôležitou súčasťou tradičného oblečenia a bolo hanbou chodiť bez nej. Je dŕine staré dievky nenosili grgule a chodili v šatkách.

Vlasy sa obyčajne umývali raz za mesiac a česali sa približne raz týždenne.

Formu, ktorú dala hlave grgula, dotváral čepiec (*čepce*). Šoporňianske čepce sú zhotovené z bielo, bledomodrého, prípadne zelenkavého kúpeho plátna. Iba zriedkavo sa medzi sviatočnými čepcami nájdu také, ktoré majú dienko zhotovené z kašmíru. Ináčtie dienska čepca na robotný deň z rôznych zvyškových materiálov bolo bežné.

Strihove sa šoporňiansky čepiec skladá z čelenky (*náčelník, predek*) a z dienska (*zadek*). Dienko je v hornej časti nariasené zošitá s čelenkou voľným spojovacím stehom

⁴⁵ Takúto partu mala ešte v roku 1898 Anna Begánová. Pretože koliesko zo stužiek nedržalo dobre pri tanci, vymyslela novú úpravu pomocou kartónového dienska. Po kratšom čase sa táto úprava ujala aj v Hájskom a Pate.

Čepiec sa v tyle sfaluje keprovou šnúrkou, prevlečenou cez slučky z bavlnených alebo konopných nítí. Tá istá šnúrka sa potom obtočí okolo čepca v mieste grgule a zaviaže pod ňou.

Pod opísaným vrchným čepcom sa vždy nosil spodný čepiec, ušitý z tenkých, pestrých materiálov. Vrchný čepiec sa tak nedostal do styku s vlasmi a nešpinil sa. Nosenie dvoch čepcov bolo bežné v robotný aj sviatočný deň. Koncom 19. stor. sa čepiec okolo grgule obväzoval dvoma, troma stužkami (*podvazuváčki*), ktoré viseli po pás. Nosili ich mladé aj staršie ženy v robotný deň i vo sviatok.

Táto úprava bez ďalšieho pokrytia hlavy ručníkom sa s obľubou nosila v letné nedeľné popoludnia a na tancovačky, zábavy a vo chvíľach voľnosti. Jedine v advente, pôste a snútku sa chodilo bez stužiek. Týmto zvykom sa čiastočne objasňuje upúšťanie od každodenného nosenia stužiek v období po prvej svetovej vojne, keď mnohí mali smútok za padlými rodinnými príslušníkmi. Stužky okolo čepca sa potom viazali už len k obradným a sviatočným príležitostiam. Čepiec ovinutý stuhami sa väčšinou nosil prikrytý pôlkou alebo ručníkom.

Každá žena si vedela vyšiť čepiec sama.

Obr. 27. Stará žena z Hájskeho v *servíte* z konca 19. stor.

Výšivka na sviatočnom čepci pokrývala celé dienko a časť členky. Podľa kompozície na diensku majú výšivky na čepcoch svoje pomenovania (*na bílí venec, na stuški* ap.). Technicky ide o výšivku predkreslenú po niti s použitím plochého stehu. V období prvej ČSR sa však aj na čepcoch začína uplatňovať naturalistická výšivka.⁴⁶

Čo sa týka farebnosti, stretávame sa s tradičnou pestrosťou, ktorá je však postupne tlmená vekom. Čipky prišité k členke obvykle farebne harmonizujú s výšivkou. Na čepiec sa spotrebovalo pol rífa najkrajších a najdrahších čipiek (*ružíčkové, papatkové*). Čipka na čepci starej ženy bola v oranžovej (*žeravá*), bledožltej (*sirková*) farbe. Takéto čipky si staré ženy pripravujú do hrobu podnes. Pekne zdobený čepiec bol pýchou každej ženy. Na svadbách a zábavách sa ženy snažili predstihnúť jedna druhú krajším čepcom.

Zánik obradu čepčenia a s ním nosenia čepcov u mladších žien bol zjavný už pred druhou svetovou vojnou, bežným sa však stal až po nej. Pravda, niektoré staré ženy nosia na robotný deň a sviatok čepce podnes.

Konopné odievačky, nosené na robotný deň, boli asi v druhej polovici 19. stor. nahradené kupovanými šatkami (*ručníky*). Najstaršie boli veľké štvorcové damaškové ručníky (*servíte*),⁴⁷ ktoré sa nosili väčšinou v zime k mentickej alebo ku kožucho uviazané za krk (obr. 27). Neskôr, okolo prvej svetovej vojny sa nosili už len na sviatky v zimnom období. Mladšie ženy si pokrývali hlavu bielymi ručníkmi z jemného bavlneného plátna (*perkále*), mušelínu (*vápere*), tylu (*tilangre*) alebo zo záclonoviny (*žvachóni*), cez ktoré pekne presvitá pestrý čepiec. Ak uvážime, že tyl prenikal do ľudového odevu koncom 19. stor.,⁴⁸ *vápere* a *perkále* sú pravdepodobne

staršieho dátá. *Žvachón* a *tilanger* sa nosili v dvoch veľkostiach. Menšie boli v rozmeroch obvyčajnej šatky, väčšie dosahovali rozmery 150 × 150 cm, čo malo vplyv aj na spôsob uväzovania. Patrili k oblečeniu nevesty a dávali sa do hrobu mladým ženám.

Už v 19. stor. sa zrejme ako náhrada za *servíte*, alebo súčasne s nimi, začali nosiť najprv vo všedný deň, neskôr i vo sviatok aj modrotlačové ručníky, tzv. *farbáre*, alebo *turcké* — *jasné* ručníky.⁴⁹ *Farbáre* boli skôr pre staršie, *jasné* pre mladšie ženy a dievčatá. Obľúbenými sviatočnými šatkami boli kašmírové, kartúnové (*polcinároľ ručník*) a biele vlnené šatky (*delínki*).

Ešte v pol. 19. stor. sa šatky nosili bez strapcov. Strapce sa začínali ťdomáčať neskôršie. Za prvej ČSR sa považovalo za prejav chudoby, ak ženy chodili v šatke bez strapcov. Strapce boli najčastejšie z bielych, čiernych, hnedých bavlnených nití. Nikdy sa nezhotovali ručne. Prišivali sa k dvom okrajom šatky, ktoré bolo vidno pri nosení. V súčasnosti sa nosia ručníky už väčšinou bez strapcov. Sú to rôzne vlnené a štofové ručníky. Podľa veľkosti sa šatky uväzovali buď pod krk, buď pod bradu trochu bokom na dve pretočenia. Prvý spôsob bol starší.

O b u v

Rovinatý a prашný terén spolu s miernym podnebí aj v skúmanej oblasti podmienili nosenie vysokej obuvi. Najstarším typom, ktorý sa často vyskytoval ešte pred prvou svetovou vojnou, boli tzv. *bóti* z čierneho kordovátu (*kordován*). Mali mäkké sáry, ktoré neboli ničím futrované ani podkladané, a preto si neudržali po dlhšom nosení pevný tvar. Sáry boli zošívane na bokoch. Predná

⁴⁶ Hermína Švihoriková zo Šoporne si po druhej svetovej vojne vyšila členku čepca figurálnymi motívami na tému svadby. Tento druh výšivky, ktorý hraničí skôr s naivným umením, dedinský kolektív už neprijal. Doteraz sa však vyšíva pre ÚĽUV.

⁴⁷ Šatky s názvom *servíte*, ktoré nosili ženy v Dolnom Lopašove, uvádza P. Socháň, *Pokrývanie hlavy ľudu v Lopašove*, Slov. pohľady 18, 1898, 116. Opis aj názov svedčí o tom, že ide o tie isté šatky, ktoré sa nosili aj v skúmanej oblasti. Pravda, nosenie sa tu pretiahlo až do obdobia po prvej svetovej vojne.

⁴⁸ J. Pátková, c. d., 184.

⁴⁹ Pozri bližšie: P. Socháň, *Turci v Uhrách a slovenská ornamentika*, Naše Slovensko 1, 1907–8, 294.

sára bola pod kolenom vyvýšená do oblúka. Opäťok (*opsec*) bol asi 3 cm vysoký, pomerne široký a smerom k päte sa rozširoval. Nad opätkom bola kožená gombička (*pupek*). Čižma sa pomocou nej lepšie vyzúvala. Generácií po prvej svetovej vojne sa už *bóti* s mäkkou sárou nepáčili a tak sa tieto mäkké sáry uchovali len pri čižmách na robotný deň (*štíble*),⁵⁰ ktoré sa zhotovovali z hovädzej kože, mali nízky opäťok a zošívanie na bokoch sár. Dôraz sa kládol na to, aby boli pevné a dlho vydržali. Tieto vlastnosti boli potrebné pre obuv do práce.

Od pol. 19. stor. sa okrem *bót* nosili sviatočné čižmy. Ušité boli z čiernej teľacej kože, sáry mali zošívane na bokoch a pod kolenom sa tvarovali do oblúka. Medzi podošvu a futro sa vkladala tzv. červená koža, aby čižmy výzgali, čo podmienilo ich druhý, menej často používaný názov *vřzgački*. Opäťok bol vyšší a pomerne úzky. Kožená gombička, pripevnená klinčekom so žltým a strieborným leskom, neslúžila však už na vyzúvanie (vyzúvalo sa pomocou drevených vyzuvákov), ale skôr na okrasu. Hlavnou výzdobou čižiem bolo pestré štepovanie okolo priehlavku žltými, červenými a zelenými hodvábnymi nitami. Takto ozdobené čižmy nosili dievčatá a mladé ženy. Staršie ženy mali čižmy vyššívane čiernou nitou (obr. 28). Opísané čižmy robili sereďskí čižmári špeciálne pre Šoporňu, Patu a Hájske. Čižmy boli výlučne sviatočnou obuvou. Obzvlášť svadba bola príležitosťou, ku ktorej každá mladá nevesta potrebovala nové čižmy.

V 30. rokoch nášho storočia sa vyššívane čižmy nosili už zriedkavo. Ujímala sa móda tzv. *športákov*, ktoré mali tvrdú sáru so švom vzadu a okraje lemované bielou koženou šnúrkou. Opäťok bol nízky. Čižmy tohto druhu, zošívane vzadu (*na jazik*), nosia niektoré ženy podnes. Starším ženám skôr však vyhovujú kupované kapee (*hunki*), ktoré sú veľmi obľúbenou zimnou obuvou na sviatok aj na všedný deň.

Nosenie čižiem bol v minulosti luxus, preto sa v robotný deň chodilo v zime, či v lete naboso, prípadne s nohami obkrútenými do onúc. Takto chodili ženy v letnom čase na

Obr. 28. Mladá žena v sviatočnom odeve zo Šoporne z obdobia prvej ČSR.

strniská a na menšie tancovačky ešte pred prvou svetovou vojnou. Po vojne sa postupne začali nosiť poltopánky. Zhotovovali ich dedinskí obuvníci zo starých čižiem. Nosili sa najmä do žatvy a na tanec. Staré ženy považovali v tom čase nosenie poltopánok za módný výstrelok. Kupované poltopánky sa stali sviatočnou obuvou rovnocennou čižmám iba krátko pred druhou svetovou vojnou, pravda, iba u dievčat. Vtedy sa začali nosiť čierne nízke topánky s prackou (*štvrťki*), ku ktorým sa obliekali biele pančuchy. Pančuchy, podobne ako predtým poltopánky, boli spočiatku len na zábavu (*na frču*) a bežne sa začali nosiť až po druhej svetovej vojne. Predtým ich nahradzovali onuce, zhotovené zo zvyškov plátenných odevných súčiastok.

O d e v n é d o p l n k y

Stužky, ako sme už uviedli, sa používali pri úprave hlavy dievčat a žien. Boli väčšinou hodvábné, kvetované alebo jednofarebné,

⁵⁰ Názov pochádza z „latinského názvu ľahké obuvi, letní sestivale, stivale, stivalus...“ C. Zíbrt, c. d., 330.

Obr. 29. Dievča v nedeľnom sviatočnom odevu zo Šoporne v 30. rokoch 20. stor.

široké aj úzke podľa tradície a umiestnenia. Podľa A. Mednyánskeho sa začiatkom 19. stor. nosili v Nitrianskej župe vlnené červené pásy. Zhotovovali ich remeselníci v malých mestečkách, preto sa dá predpokladať, že ich nosili aj ženy v skúmanej oblasti.⁵¹ S podobnými pásmi sme sa už nestretli v teréne. Štužky (*pánti*), ktorými sa pripevňovala zástera a ktoré viseli od pásu stredom zástery až k jej dolnému okraju, boli a sú náhradou za pás.

Zložené vreckovky sa oddávna nosili spolu s ružencom (*pátrički*) a s modlitebnou knižkou do kostola. Vreckovky si ženy šili zo zvyškov nejakej bielej plátennej odevnej súčiastky. Najstaršie vreckovky boli *ošvinglované* a veľmi jednoducho vyšité (*na zúpk*). *Švingle* však často nahradzovala strojová čipka a novšie za prvej ČSR čipka háčkovaná. Ak sa mládenkovi zapáčila dievka, snažil sa uchytiť jej pri nejakej príležitosti vreckovku. Tento zvyk bol vlastne určitou formou vyžnania.

Asi do 30. rokov nášho storočia nosili dievčatá do kostola za živôtikom alebo za pásom kytíčku z rozmarínu, karafiátov (*garafia*) a bazaličiek. Neskôr sa nosili kytíčky v rukách. Boli doplnkom aj pri tanečných zábavách ešte v období predmníchovskej republiky. Dievčatá rozdávali kvety mládencom, s ktorými tancovali.

Rukavice sa pôvodne vôbec nenosili. Ženy si zasúvali ruky do vypätých krídel kožucha alebo mentieky, neskôr ich ukrývali pod vlniakom. Bežné nosenie rukavíc u starších žien je podnes zriedkavé.

Lacné prstene s očkom kupované na jarmokoch nosili prevažne dievčatá. Najviac sa používali vo funkcii snubných prsteňov pri svadbe. Potom ich ženy obyčajne založili a viac nenosili. Zlaté obrúčky sa začali objavovať až v 30. rokoch nášho storočia.

Brošňami sa v období prvej ČSR zapínali golieri na rukávcoch. Ozdobným špendlíkom (*malební špenlíček*) sa spínali aj konopné cipy živôtika.

Živôtiky sa zapínali ozdobnými gombíkmi, vyrobenými zo skla a kovu. Iné druhy živôtikov sa spínali kovovými spínadlami (*krepíne*). Pretože kovové spínadlá boli drahšie ako gombíky, nosili ich skôr bohatšie ženy. Nepodarilo sa nám zistiť, ktorý zo spomínaných dvoch spôsobov je starší. *Kacabajky* sa ozdobovali a zapínali jednofarebnými porcelánovými gombíkmi (*misečkové*). Na mentieky sa prišivali kovové gombíky elipsového tvaru (*chocholaté*).

Plachty proti dažďu a zlému počasiu sa používali aj na nosenie batohov. Z batohov na všedný deň poznáme jednoduché plachty zošité z dvoch širok voľným spojovacím stehom (*noškové plachti*) a zo sviatočných batohov už opísané *plachti s kaničkú* — *obruse*, ktoré sa nosili na jarmoky a púte a prinášali sa v nich dary na svadbu a krst. Na uvedené obradové príležitosti sa nosili aj batohy pretkávané červenou bavlnou. Nosenie batohov na obradové príležitosti zaniklo v období prvej ČSR, v pracovný deň sa však bremená ojedinele nosia v plachtách dodnes. Väčšinou sú to však plachty z kupovaného materiálu.

⁵¹ A. Mednyánsky, *Topographisch-statistische Skizze der Neutraer Gespansschaft*, Hesperus, 1818, 531. Citované podľa J. Markova, *Slovenský ľudový odev v minulosti*, Bratislava 1955, 55–56.

V súčasnosti sa plachty nahradzujú taškami továrenskej výroby.

Tráva, zelina a kukurica sa nosili v štvorcových plachtách so štyrmi trakmi (*popolnice*). Traky boli alebo zo zošitých konopných pásov alebo neskôr z obnosených pančúch. Názov *popolnica* pre tento druh plachiet pochádza z použitia plachty na prikrytie konopnej bielizne pri zväraní.

M U Ž S K Ý O D E V

Z á k l a d n é s ú č i a s t k y

Základné súčiastky mužského odevu — košeka a gate — boli tak isto ako základné súčiastky ženského odevu zhotovené z konopného plátna.

Na ušitie gátí (*gace*) sa spotrebovalo približne 3,5 rífa konopného plátna (obr. 30). Gate sa skladali z dvoch nohavíc a klina (*evik*). Každá nohavica sa šila z jednej polyplátna. Klin (30×30 cm) je v porovnaní s klinom gátí, nosených v susedných maďarských dedinách, asi o polovicu menší.⁵² V prvej fáze šitia sa plátno v mieste pásu zohne do záložky na každej nohavici zvlášť (*límece*). Obidve nohavice sa zošijú vzadu a vpredu na vzdialenosť dlane a palca. Roh klinu sa vkladá do týchto miest a prišívá najprv z jednej, potom z druhej strany. Samy nohavice sa napokon zošijú bavlneným voľným spojovacím stehom, ktorý okrem praktickej funkcie splňa navyše aj požiadavku ozdobnú. Gate sa upevňujú v páse šnúrou (*motúz*) prevlečenou cez záložku. Šnúry si pletli muži z konopných nití.

Konopné gate sa nosili v priebehu celého 19. stor. vo sviatok, v pracovný deň, v lete aj v zimnom období (obr. 31). Z polovice 19. stor. máme však už doklady nosenia dvojakého zimného oblečenia, a to dvoch gátí naraz, alebo obliekania súkenných noha-

víc.⁵³ Pravdepodobne tu rozhodovala otázka majetnosti, lebo sa spomína, že ešte po r. 1900 chudobnejší sedliaci, ktorí nemali súkenné nohavice, chodili aj do kostola v gatiach. Gate sa po prvej svetovej vojne postupne začínali nosiť ako spodná bielizeň. Starší muži zdôrazňujú ich vzdušnosť a príjemné nosenie. Aj vo forme bielizne sa však už dnes nosia zriedkavo. Muž chodil v tých istých gatiach týždeň, dva týždne, ba aj viac, podľa potreby. Voľný spojovací šev, ktorými boli gate zošité, umožňoval, že sa mohli nosiť na obidve strany. Okolo domu si muž obliekol gate tak, že vyblednutú stranu obrátil na líce a keď išiel do chotára, gate prevrátil. Konope vo svojej pôvodnej žltej farbe sa aj pri iných odevných súčiastkach považovali za krajšie ako konope vyblednuté slnkom a častým práním.

Ak bol muž bosý, nosili sa nohavice gati voľne spustené, ak bol obutý do číziem, nosil ich tiež tak alebo si ich do číziem zastrčil.

Z polovice 19. stor. máme doklady o nosení súkenných nohavíc (*nohavice*) v južnej časti Nitrianskej župy. Nohavice z teplejších látok sa tu však pravdepodobne nosili dlho predtým, ak uvažíme, že v susednej trnavskej oblasti sú zaznamenané v priebehu celého 18. stor.⁵⁴ Nepodarilo sa nám zistiť, odkedy sa na nohavice začalo používať kúpne súkno. J. Koula spomína, že súkno modrej farby bolo rozšírené v dolnej časti Nitrianskej stolice oddávna a z čierneho súkna sa šilo až neskôr.⁵⁵ Podľa údajov informátorov sa v tejto oblasti ešte koncom 19. stor. miestami vyskytovali aj nohavice z modrého súkna, popri nohavičiach z čierneho súkna. Okolo roku 1900 sa začínali používať aj iné materiály, napr. kangán, štruks. Podšívka sa zhotovovala z hrubého barchetu, neskôr flanelu. Žiaľ, terénny a muzeálny materiál nám súkenné nohavice nezachoval, takže ich nemôžeme doložiť strihovou a obrazovou prílohou.

⁵² Informátori udávajú, že sa tam nosil klin v rozmeroch 1 rífa x 1 rífa. Veľkosť klina bola terčom vtipov.

⁵³ J. Nagy, c. d., 55; D. Stránská, *Lidové kroje*, 235.

⁵⁴ J. Pátková, c. d., 100; J. Nagy, c. d., 9, uvádza, že v Nitrianskej župe bola v roku 1598 stanovená pevná cena 18 denárov za jeden rífa doma vyrobeného sivého súkna. Týmto údajom síce nemôžeme dokázať, že spomínané súkno sa používalo aj v našej oblasti, dokonca konkrétne na nohavice, ale predsa sa tu predpokladá aspoň určitá pravdepodobnosť.

⁵⁵ J. Koula, c. d., 282.

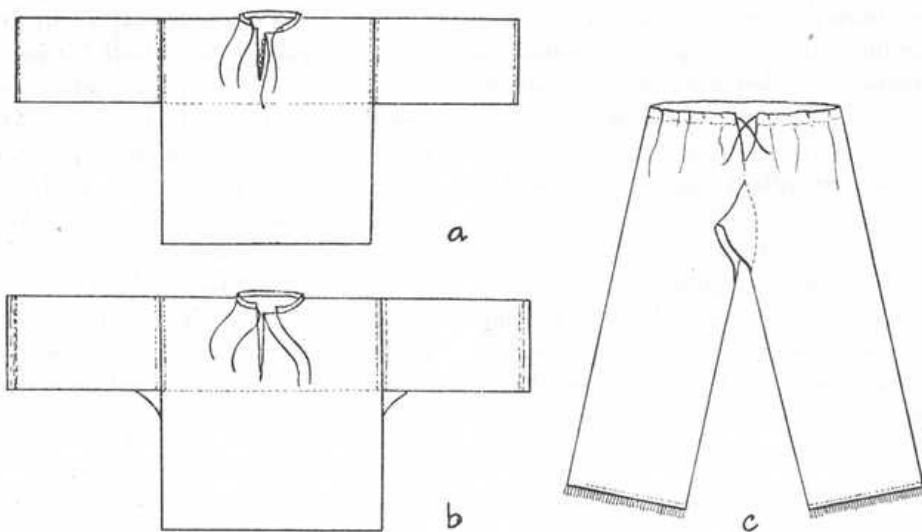
Nohavice šili dedinskí krajčíři z doneseného materiálu. Podľa informátorov nohavice boli priliehavé. Vpredu mali dva pravidelne umiestnené rázporky. Klinovitý diel, všitý medzi rázporkami, sa nazýval *fertuška*. V páse nohavíc bol obalok (*límeč*). Súčasne do obalka a do záložky klinu sa vťahoval úzky remeň tak, že bol nimi celkom zakrytý. Spodná časť nohavíc bola rozstrihnutá kvôli lepšiemu obliekaniu. Nohavice sa upevňovali k chodidlu tkanicou (*strmen*), prišitou k oboj stranám nohavice. Podľa staršieho zvyku však tkanica chýbala a nohavice sa pripevnili k nohe len obtočenou onucou. Medzi súkno a podšívku sa z vonkajšej strany nohy, v partii pri kolene, vkladali súkenné vložky (*katanafóti*).⁵⁶ Informátori uvádzajú, že sa všivali hlavne s estetickým zámerom a výhodné boli najmä pre mužov s nesúmernými nohami.

Krajčírskaa výzdoba, robená modrými harasovými alebo hodvábnymi šnúrami, sa sústreďovala okolo rázporkov, bočných švov a krížov. V partiách okolo rázporkov bol ornament najrozvinutejší. Starší muži mali nohavice ozdobené skromnejším čiernym šnurovaním.

Šnúrované nohavice sa nosili hlavne v zime, sviatočne aj v lete. Boli drahou odev-

nou súčiastkou a nemali ich všetci muži. Okolo roku 1900, keď sa začínajú nosiť nohavice aj z iných materiálov (kangán, štruks), sa síce stále zachováva línia úzkych priliehavých nohavíc, ale rázpork sa premiestňuje do stredu, zostáva len jeden a odpadá šnúrovanie (obr. 32). Stále však pre túto odevnú súčiastku pretrváva názov nohavice. Obyvatelia skúmaného teritória totiž vždy používajú tento termín, ak ide o nohavice nosené do čižiem, ako je to aj v tomto prípade. Pre nohavice mestského strihu sa používa už pomenovanie *galoti*. Začali sa nosiť okolo prvej svetovej vojny. Po prevrate boli veľmi obľúbené nohavice rozšírené v partiách stehna a zúžené pod kolenom (*rajtki*). Nosia sa podnes. Okrem nich, ale menej, sa nosili tzv. *bríčese*. Podobali sa jazdeckým nohaviciam a začali sa zužovať už nad kolenom. Tieto tri posledné druhy nohavíc samozrejme nepatria k tradičnému odevu.

Hornú časť tela, driek a ruky pokrývala košeľa (*košeľa*). Zhotovovala sa z nebieleho konopného plátna tak, že sa plátno preložilo naprieč, v strede sa prestrihol otvor pre hlavu a po stranách sa prišili rovné rukávy. Klin obyčajne chýbal, ak sa vyskytoval, všíval sa do podpažia. Niekedy boli

Obr. 30. Mužský odev: a) košeľa z konopného plátna, b) košeľa z kupovaného plátna, c) gate. Kreslila O. Danglová.

⁵⁶ Názov je prevzatý z maďarského *katanafoltok*. Pozri J. Pátková, c. d., 101.

Obr. 31. Rekonštrukcia letného mužského odevu z druhej pol. 19. stor. zo Šoporne.

klin a rukáv ušité z jedného kusa látky. Zvyšok dĺžky sa zošil po stranách. Predná aj zadná časť košeľ sa zhotovovala z jednej poly konopného plátna. Rukávy, ktoré sme v teréne zistili, sa šili tak, že šírka utkaného plátna išla do dĺžky rukáva. V oblasti krčného výstrihu sa prišival golier (*obojeľ*). Rázporok bol umiestnený doprava a vytváral predložku (*punt*).⁵⁷ Golier a *punt* ku goliera sa zväzovali štyrmi bieločervenými tkanicami (*žínki, šnórki, pántíki*) na dve mašle. Všívanie rukávov a zošívanie dielov košeľ sa urobilo bielym bavlneným spojovacím stehom, iba rukávy sa zošivali zadným stehom, pretože oba okraje boli nepevné. Rukávy sa zahli a prichytili jednoduchou mešterkou.

Stredom výzdoby bol golier, ktorý bol vyšívaný podľa počítanej nite červenou a bielou bavlnou. Ornament tvorili drobné geometrické motívy (*hvezdičky, tulipánki*). Okraj goliera sa ukončil ozúbkovaním (*ozupce, ozupčeki*). Cíp *puntu* sa všival bielym bavlneným plochým stehom. Okraje rázporku boli

Obr. 32. Svätočný mužský odev okolo r. 1900 v Hájskom.

vyšité obnítkovacím stehom do zúbkov (*švingle*).

Konopné košeľe sa nosili zapášané, alebo nezapášané ku konopným gatiám. Ako sme spomínali, toto oblečenie sa udržalo ako svätočné až do prvej svetovej vojny.

V druhej polovici 19. stor. sa košeľe začali šiť už z jemnejších továrenských materiálov. Uplatňuje sa znova bavlnené plátno v bielej, bledomodrej alebo zelenkavej farbe, z ktorého sa šili aj ženské rukávce. Strihove sa tieto košeľe nijako neodlišujú od konopných. Aj zošívanie voľným spojovacím stehom sa zachovalo na pôvodnom mieste, rozdiel je len v tom, že je ozdobnejšie a ostrožltá farba bavlnenej nite pôsobí výraznejšie.

Vývin techniky, farebnosti a ostatných zložiek výšivky sa nepodarilo zachytiť pre nedostatok materiálu. Všetky košeľe z bavlneného plátna, ktoré sa nám zachovali, pochádzajú totiž poväčšine z rozhrania 19. a 20. stor. Sú vyšité bavlnou alebo kombiná-

⁵⁷ Názov *punt* je nemeckého pôvodu. Z. Winter – Č. Zíbrt, *Dějiny kroje v zemích českých*, I–II, Praha 1892–1893, 125.

Obr. 33. Muži z Paty v súčasnom oblečení na nedeľné popoludnie.

ciou bavlny s hodvábom. Žltý ozdobný bavlnený spojovací steh sa v oblasti prišitia rukávov k častiam košele rozrástol žltou bavlnenou mešterkou asi do 2 cm širokého pásu. Hustá predkreslená výšivka na golieri sa robila veľmi pracne (*šiplavo*) a v pomere k iným výšivkám na košeli aj najdlhšie. Jej základná farba je vždy čierna. Určovalo ju predovšetkým praktické hľadisko, lebo od dlhých vlasov, ktoré muži kedysi nosili, by sa golier rýchlo zašpinil. Okraj goliera sa spevňoval ozúbkovaním na tzv. *telací zúbek*. Predkreslená plná bavlnená výšivka prevažne v žltom ladení bola umiestnená *na punte*.⁵⁸

Okraje rukávov boli posledným miestom, na ktorom sa uplatnila výšivka. Bola to predovšetkým hustá mešterka a geometrická plná výšivka na tzv. *nožnicovú formičku*, ktorá sa tu vyskytovala najčastejšie. Bohatí mládenci mali okraje rukávov ozdobené pestrou šopornianskou čipkou.

Opísané košele sa nosili spolu s úzkymi nohavicami, ale obliekali sa aj ku gatiam a

neskôr, v období prvej ČSR, k rajtkám. Boli síce určené predovšetkým na sviatočné nosenie, ale časom, ak boli jednoduchšie vyšíté, alebo príliš zoderané, prešli do všedného odevu. Košele z kupovaného materiálu sa udržali ako posledné súčiastky mužského tradičného odevu najdlhšie. Dodnes v nich pochovávajú starých mužov.

V krátkom období po prvej svetovej vojne sa nosili tzv. *uherské košele*. V Šoporni žila cigánka, ktorá ich šila na objednávku, ale niektoré ženy si *uherské košele* robili samy. Šili sa podľa mestského vzoru z kanafasu, batistu, oxfordu a z rôznych bavlnených látok. Na rozdiel od tradičných, tzv. *slovenských košiel* mali rukávy nabrané do manžety (*límece*) a pod golierom mali náprsenku, cez ktorú boli pozdĺžne našité pásy strojovej výšivky, do ktorých sa navliekala jednofarebná stužka. Tieto košele sa nosili len sviatočne. Zároveň s nimi sa však už kupovali košele mestského strihu.

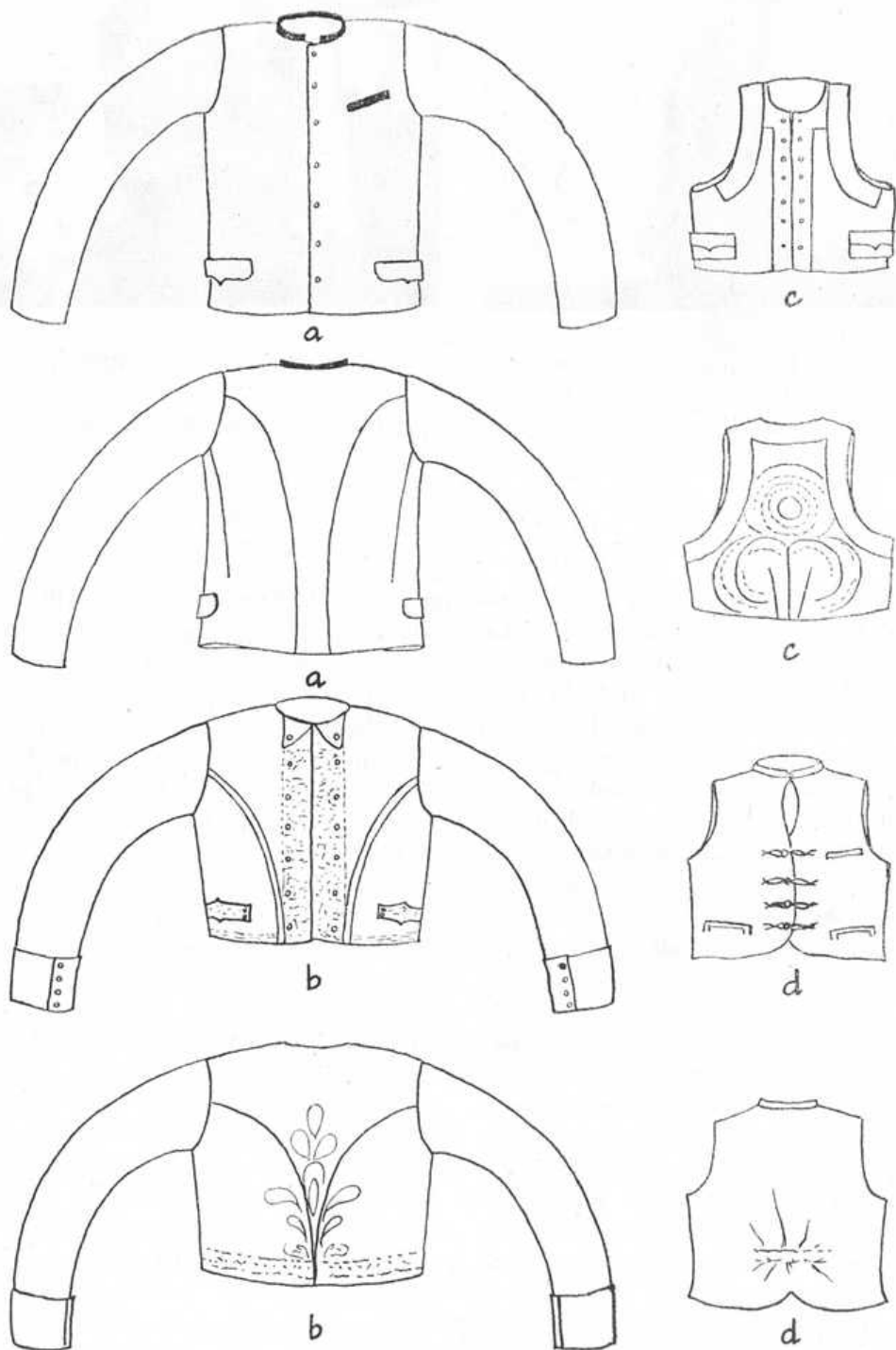
Mužská *zástera*, s výnimkou neskoršie

⁵⁸ Len v Hájskom bol *punt* vyšíty v čiernej základnej farbe.

nosených družbovských záster, netvorila v tomto okrsku súčiastku tradičného odevu. Zástery z modrotlačé, so zámikmi po stranách, pomerne úzke, siahajúce po boky, dlhé niekedy až po členky, nosili len paholci pri

opatrovaní dobytku. Neboli pracovným odevom všetkých mužov. Gazdovia si k práci požičiavali ženské zástery (obr. 33).

Zásterá bola v stredoveku znakom remeselníckeho stavu. Šopornianski mlynári ju nosili

Obr. 34. Mužský odev: a) káčabajka, b) kabát, c) vesta (starší typ), d) vesta (novší typ). Kreslila O. Danglová.

Obr. 35. Muž v letnom sviatočnom odevu z Paty z konca 19. stor. (Reprodukcia fotografie zo súkr. zbierky J. Grilla, Šoporňa.)

Obr. 36. Muž v letnom sviatočnom odevu z Paty z konca 19. stor. (Reprodukcia fotografie zo súkr. zbierky J. Grilla, Šoporňa.)

k cechovým ceremóniám až do prvej svetovej vojny. Bola ušitá z bieleho plátna, úzka, dlhá, obšitá strojovou výšivkou (*štikeraj*). Okolo prvej svetovej vojny prebrala tieto zástery do obradového odevu aj roľnícka vrstva v Šoporni vo forme družbovských záster (*družbovské kuchare*). Odtiaľ sa potom rozšírili do Paty a Hájskeho. Šili ich dedinskí krajčír. Na svadbu sa obyčajne požíčovali. Ako oblečenie družbov sa udržali do druhej svetovej vojny.

Na košefu si muži obliekali vestu (*pruceľ*, obr. 34, 35, 36). Bola ušitá z obľúbeného pestrého kartúnu (*jasní, tureckí*). Podšívka sa šila z konopného plátna, zošívacie nite boli tiež konopné. Vesta je trojdielna, zhodná so strihom ženského živôtika, preto neuvádzame jej strihový rozbor. Menšie zmeny boli na chrbtovom klinovom diele, ktorý je vzhľadom k mužskej postave širší a pri dolnom okraji sa zužuje do troch záhybov. Ani vrecká, umiestnené z oboch strán prednej časti, ženský živôтик nepozná. Lemy, na ktoré sa spotrebovalo 3 m hodvábných stužiek, sa umiestňovali okolo všetkých okrajov. Stužkami boli obšité aj vrecká. Vesta sa nezapínala, bola len pozdĺž predných okrajov ozdobená

gombičkami. Výzdobu viest tvorili pestrofarebné zúbky vybíjané zo súkna, drobné kúsky farebných stužiek a strieborných háčikov. Hlavný ornament bol umiestnený v troch sústreďených poloblúkoch na chrbte.

Opísaná odevná súčiastka sa nosila v skúmanej oblasti koncom 19. stor. a pretrvala približne do prvej svetovej vojny. Či sa nosila aj pred týmito obdobím, nemôžeme presne určiť, ale niektoré znaky by tomu nasvedčovali. Je to podšívanie konopným plátnom a strihová zhodnosť ženskej aj mužskej vesty.

Okrem opísaného typu sme v Hájskom našli vestu z čierneho kangánu, ktorá podľa informátorov bola staršia ako spomenutá. Podľa strihového rozboru patrí však medzi súčiastky novšieho typu. Bola dvojdielna, zošívaná na bokoch, dolný okraj zadného dielu bol vystrihnutý do poloblúkov. Zadná časť vesty sa sfahovala šnúrkou, ktorá bola vovlečená do pása medzi podšivkou a vrchnou látkou. Vpredu pod krčným oblúkom bol vystrihnutý otvor v tvare elipsy. Vesta mala tri vrecká, jedno menšie vrchné a dve spodné. Výzdobu tvorilo šnúrovanie tmavými harasovými šnúrami, ktoré sa sústreďovalo okolo zapínania. Vlastné zapínanie bolo z haraso-

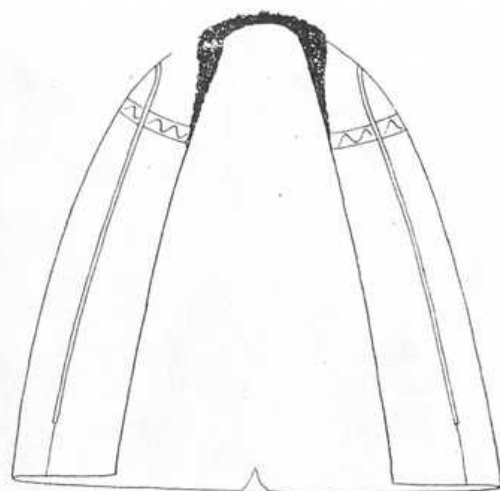
vých stužiek a gombíkov. Čierne vesty sa nosili na pracovný deň aj ku konopným gatiam. Vo vreckách sa uschovávali zápalky, fajka a rôzne drobnosti. Pestré kartónové vesty boli určené pre mladších mužov a nosili sa sviatočne. Obliekali sa len k úzkym súkenným alebo kangánovým nohaviciam. Spolu so zánikom mužského tradičného odevu po prvej svetovej vojne sa prestali nosiť aj mužské vesty. Za prvej ČSR ich krajčieri už skoro vôbec nešili. Stále viac sa začínali udomáčňovať vesty, ktoré sa nosili v mestskom odevu.

V r c h n ý m u ž s k ý o d e v

Južná časť Nitrianskej župy s miernym, teplým podnebím nevyžadovala taký dôkladný a teplý vrchný odev, ako severná. Tento fakt si všimol už J. N a g y a z polovice 19. stor. neuvádza okrem halený a súkenného kabáta nijaké iné vrchné odevné súčiastky, ktoré sa viažu k juhu župy.⁵⁹ Samozrejme tento údaj nemusíme pokladať za úplný, aj keď sú iné publikované údaje z konca 19. stor. zhodné s uvedeným opisom.⁶⁰

H a l e n a sa v šopornianskej oblasti nosila ešte koncom 19. storočia. Muzeálny a terénny materiál ju síce nezachoval, ale podľa opisu informátorov bola strihové aj materiálove zhodná s halenami nosenými v iných častiach Slovenska.⁶¹ Zhotovovala sa z hrubého bieleho súkna, preloženého na ramenách naprieč a po stranách sa nadstavovala rovnými dielmi. Predné okraje sa široko prekladali a vzadu bol k nim prišitý veľký štvorcový golier (*chochol*). Halena bola dlhá až po členky, jej rukávy siahali až k zápästiu. V opise výzdoby sa údaje informátorov rozchádzajú.⁶² Haleny sa kupovali na jarmokoch v Sereďi, ale spomína sa, že aj v Šoporni žil pred rokom 1900 halenár, ktorý šil halený na zákazku.

Haleny sa nosili prehodené cez plecia. Obliekali sa do kostola, na jarmoky, pri chystaní dreva hlavne v zimnom období.

Obr. 37. Mužská bunda. Kreslila O. Danglová.

Halena bola výhodným odevom i pri dlhších cestách na voze. Keď pršalo alebo padal sneh, prehadzoval sa golier na hlavu. V čase žatvy, keď bolo príliš horúco, sa pracovalo miesto popoludnia radšej dlho do noci a muži zostávali na poli aj nocovať. K spánku sa prikrývali halenami. V odevu hlásnikov sa halený udržiavali najdlhšie, obliekali sa ešte po prvej svetovej vojne.

Honosnejšou vrchnou odevnou súčiastkou než halena bola m e n t i e k a (*mentík*). Mu-

⁵⁹ J. N a g y, c. d., 55.

⁶⁰ *Magyarország vármegyéi és városai*, 206.

⁶¹ Pozri strihový rozbor halený: M. M o r á v k o v á, *Príspevok k strihom a šitiu slovenského ľudového kroja. Slovenský ľudový textil*, Martin 1957, 141.

⁶² Haleny s červenou a zelenou výšivkou sa uvádzajú z juhu Nitrianskej stolice (*Magyarország vármegyéi és városai*, 206.)

Obr. 38. Mužská bunda zo Šoporne z konca 19. stor.

zeálny a terénny materiál ju nezachoval, ale podľa opisu informátorov bola zhodná so ženskou mentieckou. Mužské mentiecky boli však údajne kratšie, siahajúce nad kolená. Mentiecka bola nákladná súčiastka, preto ju nosili príslušníci niekoľkých generácií a patrila výlučne k sviatočnému odevu. Pred koncom 19. stor. zaujímala dôležité miesto v svadobnom oblečení ženicha.

Typové medzi najstaršie kožušinové súčiastky môžeme zaradiť tzv. bundu (obr. 37, 38), pre jej pomerne jednoduchý strih, ktorý využíval veľkosť koží a príliš ich neprispôboval tvaru tela strihaním a nadšivaním. Bundy sa zhotovovali z ovčej kožušiny. Z líca boli biele blanové a zvnútra hriali telo dlhou srsťou. Šili sa zo siedmich dielov, ak nepočítame golier, ktorého väčšia časť visela na chrbte, podobne ako pri halene (obr. 39).

Výzdoba bünd bola dvojaká. Prvý spôsob vyplýval z technologického postupu pri šiti

a upevňoval švíky. Vykonal sa bielou irchou, ktorá je prísitá *siriňovaním*. Druhý spôsob bola aplikácia pomocou čiernej, bielej a červenej irchy, čím sa ozdobila voľná plocha na chrbte, alebo na ramenách.

Bundy používali mlynári pri nocovaní v chladných vodných mlynoch. Okrem nich ich nosili aj bohatší gazdovia, lebo boli vhodným oblečením na dlhšie cesty. Bunda bola aj sviatočným odevom. V zime ju muži nosili do kostola.

Okrem mentiecky a bundy sme nezaznamenali v skúmanom teritóriu iné druhy mužských kožušov.

Ďalšou súčiastkou mužského vrchného odevu bol súkenný kabát (obr. 40). Písomné údaje z pol. 19. stor. spomínajú v južnej časti Nitrianskej župy nosenie súkenných kabátov spolu s nohaviciami.⁶³ Preto sa domnievame, že tento spôsob obliekania bol v tom čase známy aj v šopornianskej oblasti. Koncom 19. stor. bol rozšírený skoro po celej Nitrianskej župe.⁶⁴ Kabát, ktorý sme našli v Pate, bol z čierneho súkna. Podšívka bola tiež súkenná, ale používal sa aj barchet. Strih kabáta bol viacdielny a dosť zložitý. Rukávy sa oblúkovite vystrihli a ukončili širokými manžetami. Okolo krku bol kabát vystrihnutý do kruhu, golier nahradzujú dve vyhnuté klopky. Vrecká boli na oboch stranách predného okraja kabáta. Zapínanie bolo dvojradové na kovové gombíky s červeným skleneným očkom. Tieto gombíky, umiestnené na manžetách a vreckách spolu s porcelánovými gombíkmi, ktoré v chrbtovej časti zasahovali do ornamentu, tvorili jednu z hlavných výzdobných prvkov kabáta. Za účelom ozdobným sa prisiaľi aj zúbky z výsekávaného čierneho súkna, ktorými sa olemoval výstrih, manžety, klopky a zostávajúce okraje kabáta. Vlastná výšivka a harasové šnúry dotvárali bohatú výzdobu kabáta. Podľa vzhladu usudzujeme, že šnúrovanie bolo na tomto kabáte pôvodné a až neskôr, po zotrátí, sa doplnilo výšivkou.

V chladnejšom čase sa kabát zapínal, ale ak bolo teplejšie, nosil sa prehodený na ramene. Bol vyslovene sviatočnou odevnou súčiastkou

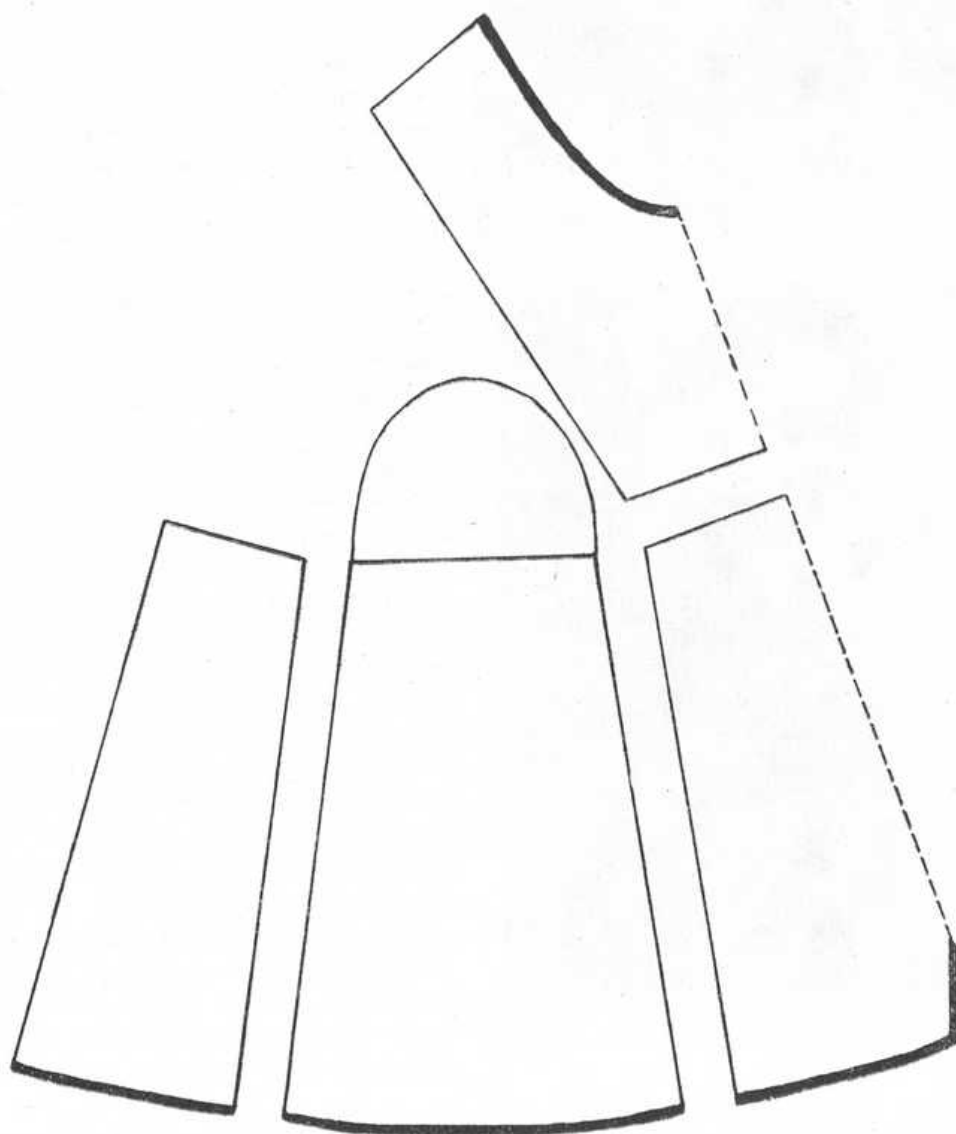
⁶³ J. Nagy, c. d., 55.

⁶⁴ Porovnaj fotografie v publ. *Magyarország vármegyéi és városai, Nyitra vármegye*, 197, 201, 205, 207, 210, 211.

a koncom 19. stor. nahradil mentieku v svadobnom obleku ženicha. Neskôr, asi po prvej svetovej vojne, sa nosil už len pri tejto príležitosti a aj to dosť zriedkavo.

Koncom 19. stor. začínali muži nosiť kacabajky (*kacabajki*, *kacabaje*, obr. 41). Šili sa z tej istej vlnenej látky, tzv. moldónu ako ženské kacabajky. Dokonca aj výber vzoru bol zhodný. Iba kacabajky na pracovný deň a kacabajky starších mužov sa šili z čierneho štofu. Podšívka bola barchetová. Strihove sa kacabajka skladala z oblúkového sa zužujúceho stredného klinu a z bočných dielov siahajúcich od chrbta až dopredu v jed-

nom kuse, ktoré majú pod rukávovým oblúkom hlboký zášev, prispôsobujúci kacabajku línii tela. Rukávy sa strihali z jedného kusa. Rovné vrecká sa prišivali vpredu na oboch stranách kacabajky. Zamatový golier bol úzky a stojatý. Kacabajka sa jednoradovo zapínala na porcelánové gombíky, ináč bola celkom nezdobená. Siahala do polovice bokov. Kabáty tohto typu šili dedinskí krajčíri z doneseného materiálu. Kacabajky sa nosili na košeľe a vesty v prechodných obdobiach na jar a na jeseň. V zime sa na ne obliekal kabát. Vznikla tým dosť neobvyklá kombinácia, lebo kacabajka svojou dĺžkou presahovala kabát.

Obr. 39. Strih k mužskej bunde. Kreslila O. Danglová.

Obr. 40. Mužský sviatočný odev z Paty z druhej pol. 19. stor.

Obr. 41. Mládenecký sviatočný odev zo Šoporne zo zač. 20. stor.

hovala kabát. Kacabajky sa nosili o niečo dlhšie ako kabáty. Zriedkavo sa nosili ešte okolo roku 1920.

Na prelome storočia sa začali miesto halien nosiť dlhé kabáty — *kepene*. Údajne sa zhotovovali zo súkna sivej, hnedej a modrej farby. Boli dlhé, rovné, s kapucňou do špica (*na pipich*). V tomto prípade ide pravdepodobne o kabáty tzv. *gubi*, ktoré spomína J. Pátková pri opise ľudového odevu trnavského typu.⁶⁵ S touto vrchnou odevnou súčiastkou sme sa už v teréne nestretli. Kepene vystriedali do prvej svetovej vojny dlhé kabáty mestského strihu.

Úprava hlavy

Najstarší účes, ktorý sa nám podarilo zaznamenať, tvorili dlhé vlasy, siahajúce skoro k ramenám, rovno prstrihnuté dookola, rozdelené cestičkou (*pútec*) asi do pol hlavy a potom hladko sčesané dozadu za uši. Muži obyčajne si mastili vlasy konopným olejom, bravčovou masťou alebo maslom. Medzi mládencami a starými mužmi nebol rozdiel v úprave vlasov. Vlasová hygiena bola nízka. Ešte okolo prvej svetovej vojny si starí muži umývali vlasy len v lete, keď sa šli po žatve alebo mlatbe okúpať. Móda dlhých vlasov sa udržala ešte aj za prvej ČSR u niekoľkých starších mužov. Tradícia vyžadovala nosenie dlhých vlasov zvlášť u richtárov.

Nosenie fúzov (*fúze*) bolo všeobecne rozšírené pred prvou svetovou vojnou i po nej. (obr. 42). Bolo zapríčinené dobovou módou alebo stykom so susedným maďarským etnikom. Či bolo len krátkodobé alebo zasahovalo aj hlbšie do 19. stor., nevieme s určitosťou povedať. Fúzy sa nosili najčastejšie na maďarský spôsob vykrútené dohora, a aby si udržali túto formu, na noc ich vyvážovali. Muži sa neholili sami, ale každú sobotu chodil po domoch holič (*holáč*).⁶⁶

Najstarší typ klobúka, ktorý sa podarilo zaznamenať, bol *širák*, nosený koncom 19. stor. Bol to plstený čierny klobúk s úzkou rovnou strieškou (*striška*) s homolovitým nízkym dňekom, ktoré sa nepretláčalo do-

⁶⁵ J. Pátková, c. d., 120–121.

⁶⁶ V Šoporni bolo holičov viac. Vyžadovala si to veľkosť dediny. Každý mal na starosti svoj úsek. Holičstvo bolo remeslom popri hlavnom roľníckom zamestnaní, dedilo sa z otca na syna a odmeňovalo sa na jeseň naturáliami.

vnútra. Muži mali obyčajne dva klobúky. Starší a špinavší sa nosil v pracovný deň, novší vo sviatok. Skoro nikdy sa nechodilo bez klobúka alebo baranice. Novší typ klobúka, nosený po prvej svetovej vojne, zachovával čiernu farbu, avšak strecha bola širšia a dienko sa pretláčalo dovnútra (*na tri rohi*). Okolo dienska bola čierna ripsová stuha, zošívaná vzadu. Klobúk bol podšitý a pod podšívku sa schovávali peniaze. Klobúky sa kupovali u klobučníkov (*širakári*) v Seredi. Za prvej ČSR sa už nosili rôzne druhy mestských klobúkov. Tie mali stužku okolo dienska, na rozdiel od predchádzajúcich typov, väčšinou zošívanú na boku. Tejto zmene sa prispôbilo aj umiestnenie perka (*perko*), ktoré sa zo svojho pôvodného miesta vzadu prenáša na bok klobúka. Perko nosili väčšinou mládenci, najviac v nedeľu do kostola. Letné sviatočné perko sa skladalo z rozmarínu, muškátov a karafiátov. Vo všedný deň si mládenci dávali za klobúk vetvičku rozmarínu alebo chodili bez perka. Rozmarín za klobúkom sa neskôr aj sviatočne nosil miesto bohatšieho perka zo živých kvetov. Perká boli obľúbené najmä v Pate, kde sa nosili ešte pred druhou svetovou vojnou. Umelé perká sa zhotovovali na obradné príležitosti. Na fašiangy dávali dievčatá chlapcom perká uvité z dvoch rozmarínov, hodvábnych nitiek a husacích pier. Svadobné perko tvorila zas ružica z poskladaných stužiek spolu so štyrmi vetvičkami rozmarínu a s ozdobami zo sklenených koráľkov (*garaližové cimbrlence*). Svadobné perká vili tie isté ženy, ktoré robili party, a to z toho istého materiálu ako party.

Na kosierky sa už nikto nepamätá. Informátori to odôvodňujú tvrdením, že šoporňianska oblasť bola chudobná a jej obyvatelia si nemohli dovoliť také drahé ozdoby. Spomínajú si však na názov *žerávi*, ktorý spájajú s ozdobou na klobúku. A. Václavík uvádza obdobné pomenovania — *žaláre*, *režáre*, ktoré označujú volavčie, pštrosie, alebo jarabičie perá.⁶⁷ Podobnosť názvov by svedčila o niekdajšom nosení kosierok aj v šoporňianskej oblasti.

Obr. 42. Súčasný zimný odev starých mužov v Šoporni.

Zimnou prikrývkou hlavy boli baranice. Pred prvou svetovou vojnou sa nosili tzv. *hastrdánki*. A. Václavík ich dokladá v Chorvátskom Grobe a uvádza, že sa robili z amsterdamskej imitácie kožušiny.⁶⁸ Mohli si ich dovoliť len bohatší sedliaci, lebo boli drahé. Kto nemal *hastrdánku*, nosil baranicu ušitú z čiernej baranej kožušiny. Po prvej svetovej vojne sa začali nosiť baranice z rôznych imitácií. Starší muži nosia baranice podnes. Jediný spôsob úpravy, na ktorý si informátori spomínajú, je baranica vtlačená na vrchu dovnútra a posunutá do boku.

O b u v

Dá sa predpokladať, že podobne ako u žien aj u mužov najstarším druhom obuvi boli *bóti*, ktorý názov sa zachoval aj v šoporňianskej oblasti, ale podľa dnešných údajov išlo

⁶⁷ A. Václavík, *Podunajská dedina*, Bratislava 1925, 75. Kosierky spomína v Nitrianskej župe aj P. Socháň, c. d., 71: „Mládenci zastrkujú si za širáky péra kohoutí, v Bratislavskej a Nitrianskej stolici pštroši a volavčí, ktoré stoja až 10 zlatých.“

⁶⁸ A. Václavík, c. d., 77.

o obuv zvanú *štible*. *Štible*, ktoré nosili muži, boli presne zhodné so ženskými, ktoré sme už opísali. Nosili sa len ako pracovná obuv.

Dalším druhom čížiem spred prvej svetovej vojny boli dvojšvové *zhřňački*, zhotovené z leštenej čiernej tzv. boxovej kože. *Zhřňački* neboli také rozšírené ako tzv. *čízmi na srdčekko*, ktoré sa nosili asi od polovice 19. stor. Mužské čízmy šili čížmári v Nových Zámkoch a muži si ich kupovali na jarmokoch v Seredi. Pred prvou svetovou vojnou stáli okolo 7–13 zlatých. Čízmy boli z teľacej kože, mali tvrdé sáry zošívané na bokoch a nízky opätky. Staršie typy mali nad členkom širšie, mladšie užšie riasenie. Sáry boli vpredu vykrojené do poloblúčikov v tvare srdca a lemované vrkôčikom z úzkych pásov kože. Pod lemovaním bola v strede umiestnená kožená gombička, pod ňou boli pripevnené kožené strapce (*kitaje*). Koncom 19. stor. začínali prevládať čízmy bez strapcevej ozdoby. Do tanca, najmä k verbunku, si mládeňci pripevňovali na čízmy ostrohy (*ostroški*). Čízmy sa obúvali pomocou dvoch uší (*štruple*), umiestnených vo vnútri sár. Pred obutím sa nohy balili do onúce. Opísané čízmy sa nosili sviatočne, takže vydržali 15–20 ročné nosenie. Boli súčasťou svadobného oblečenia asi do prvej svetovej vojny, keď sa ešte nosili úzke nohavice. K rajtkám sa obúvali aj v neskoršom období. Muži nosili čízmy viac ako ženy. Niektorí mužovia nosia čízmy podnes. Sú však trojdielne a zošívajú sa vzadu. Podľa náhľadov miestnych obyvateľov tento druh čížiem sa prevzal od okolitých maďarských dedín, kde sa nosili už predtým.

V lete chodili muži okolo domu väčšinou bosí. Iba v krátkom časovom rozpätí medzi prvou a druhou svetovou vojnou sa zaužívalo letné nosenie pantoflí (*pantofle*, *kalače*). Šili ich obuvníci priamo v dedine zo sár obnosených čížiem. Mali rovnú koženú podrážku bez podpätku. Koža zakrývala prsty s prielehkom a pätu nechávala voľnú.

Niečo pred prvou svetovou vojnou sa začali nosiť baganče. Postupne nahrádzovali stále menej nosené čízmy. Boli obľúbenou obuvou pri žatevných prácach. Nosili sa už k voľným nohaviciam mestského strihu a doteraz sú rozšírenou pracovnou obuvou.

Po druhej svetovej vojne si muži obúvali kupované čízmy zo súkna a kože (*hunki*).

Nosia sa zväčša pri zimných prácach, len starší muži ich obúvajú aj sviatočne. Pri určitých druhoch prác sú vhodné gumenné čízmy. V súčasnosti sa bežne používa rôzna kupovaná obuv podľa vlastného výberu.

Odevné doplnky

Súkenné nohavice sa v páse upevňovali úzkym remeňom. Remeň bol skrytý v obalku nohavíc, a možno aj preto sa neozdoboval. Zapínal sa na obyčajnú kovovú pracku.

Nezbytným doplnkom gátí bol *kapesník*. Bola to vlastne červená kartónová šatka (50×50 cm), ktorá sa upevňovala za šnúru gátí.

Ženích nosil k svadbe lacný jarmočný prsteň. Obyčajne si ho na túto príležitosť požičiaval.

Dôležitým zimným odevným doplnkom boli palcové rukavice. Šili sa zo zvyškov kože. Boli dobrou ochranou rúk pri zimných prácach, hlavne pri hotovení dreva a pri furmankách.

Dodnes vidno starých mužov fajčiť z fajky, ktorá mala dve časti: vlastnú fajku a pípu (*pípka*). Fajka sa kupovala a pípu si robili muži sami z brezového prúta, ktorý pozdĺž prevrátili. Tabak sa nosil v miešku z bravčového mechúra (*svinský mechúr*). Miešok sa robil tak, že sa čerstvý mechúr nafúkol, zaviazal a nechal nejaký čas sušiť nad šporákom. Po usušení sa zaviazanie odstrihlo a mechúr sa pretrel otrubami, aby bol mäkký. Okraje sa prešli pásikom látky a cez takto vytvorený otvor sa prevliekla šnúrinka, ktorá miešok sťahovala. Šparhadlo (*šparák*) bolo zo zahnutého drôtu a nosilo sa spolu s fajkou v záhradní. Miešok sa upevňoval na gate.

Asi od polovice 19. stor. sa na jarmoky a do poľa nosili kožené kapsy. Mali dlhý kožený trak, pomocou ktorého sa nosili križom cez prsia. Uzáver tvoril remeň s prackou. Ozdobou kapsy bolo vybijanie. Spolu s koženými kapsami sa používali aj tanistry (*sanistry*) z konopného plátna. Nosili sa ešte po prvej svetovej vojne, hlavne na žatvu (vkladali sa do nich potrebné nástroje a jedlo). Na tanistry sa používalo plátno zo začiatku tkania, ktoré sa na šitie iných súčiastok nehodilo, lebo bolo zakončené pomerne dlhými strapcami. Plátno sa prehlo a zašilo

v okrajoch. Strapce spolu s dvoma červenými pásmi bavlneného pretkávania tvorili jediná ozdobu tanistry. Pomocou traku, ušitého z konopného plátna, sa tanistra nosila ako kapsa alebo sa priväzovala na držadlo kopy.

Na dlhšie cesty sa používala paliča. Obradným odevným doplnkom boli družbovské paličky, ozdobené mašľou a rozmarínom, ktoré nosili družbovia pri pozývaní hostí na svadbu. Nosili sa ešte okolo prvej svetovej vojny.

Pri rozbere šopornianskeho ľudového odevu zistíme, že ešte v 20. storočí obsahoval niektoré starobylé odevné formy. Pretrvali vzhľadom na funkčnosť, ktorú stále ešte spĺňali v živote nositeľov. V ženskom odevu sú to konopný rubáš, rukávce bezprieramkového strihu a nedelená ovinovacia odevná súčiastka — pôlka. Ďalej je to úprava hlavy dievčiat do stužiek, spolu so zvykom chodenia s nepokrytou hlavou k sviatočným príležitostiam. U žien dlho pretrvalo tradičné upevňovanie vlasov pomocou grgule. V mužskom odevu sa zachoval starobylý typ strihu *poncho* pri konopnej košeli a halene z bieleho hrubého súkna. Súčiastkou starého pôvodu sú aj konopné gate. Stará forma zošívania odevných

častí pomocou voľného spojovacieho švu patrila v skúmanej oblasti k najobľúbenejším. Archaizmus je badať nielen na jednotlivých odevných súčiastkach, ale aj na spôsobe ich nosenia. V našom prípade prichádza do úvahy nosenie nezapásaných rukávco a zdvojovanie konopných súčiastok mužského odevu ako ochrana proti zime. V porovnaní s odevom z okolia Trnavy sa nám tieto starobylé odevné formy javia obdobné, čo sa týka strihu a názvoslovia. Dôkazy toho nachádzame hlavne v starších dokladoch. Takže sa možno domnievať, že šoporniansky ľudový odev zachoval viac foriem staršieho vývinového stupňa. Napriek podobnostiam a jednote predsa však tvorí prechodnú odevnú oblasť medzi Trnavou a Ponitím, čo dokazujú hlavne variácie týkajúce sa strihu (napríklad rubáša, rukávco), materiálu a výzdoby. V priebehu 19. stor. pribúdajú spolu s prenikaním nového materiálu aj nové súčiastky so zložitejším strihom a lokálne výraznejšou výzdobou, čím sa ľudový odev zo Šoporne, Paty a Hájskeho stále viac odlišuje od odevu z okolia Trnavy a Ponitria. Jeho charakteristické znaky sa uchovali podnes.

Nárečový slovník

ancúg — mužský oblek

baba — poduška na paličkovanie čipiek

blúzna — blúza

bôti — druh mužskej a ženskej obuvi

bričese — mužské nohavice podobné jazdec-kým nohaviciam

bulov ščák — výšivkový motív

bunda — mužský dlhý kožuch

cvík — klin všitý pod rukávmi košele alebo rukávco

čepec — ženský alebo detský čepiec

čižmi na srdiečko — mužské čižmy, ktorých predná sára je vykrojená do dvoch poloblúčikov

delinka — biela vlnená šatka

drefká — paličky, na ktorých je obtočená niť pri paličkovani

driček — názov hornej časti rubáša a detských šiat

drušpán — krušpán; lístky z krušpánu sa používali miesto rozmarínu

družbovské kuchare — družbovské zástery

dvojím — výšivka na rukávcoch v dvoch farbách

farbárski — modrotlačový

fašovniček — šifónový pás; dáva sa novorodeniatkam kvôli ošetreniu pupka

fertuška — ženská zástera

fertuška na kondignácie — zástera vyšitá pri dolnom okraji do dvoch pásov

fertuška na kopec — zástera s výšivkou, ktorá sa pri dolnom okraji vyvyšuje do kopcovitého poloblúka

fodor — volán na rukávcoch

fúze — fúzy

gace — gate

galoti — mestské nohavice

galúnek — šnúrka

garafia — karafiát

garaliže — korálky

granance — korálky

grgula — vložka do ženského účesu

habakuki — geometrická výšivka blízko okraja látky

háďence — výšivkový motív

hekluvani — háčkovanie
heknódda — háčkovka
hladilo — sklené hladidlo v tvare hríba
noláč — holič
hornodedinské kveti — bavlnená výšivka na rukávcoch, príp. mužských košeliach
hunki — kupované čizmy zo súkna a kože
hvezdička — výšivkový motív
jabúčko — výšivkový motív
jasná sukna — sukňa z červeného kartúnu
jatelinka — výšivkový motív alebo motív zo šnurovania
jatelinkové — druh čipiek
kacabajka — krátky kabát
káčerki — výšivkový motív
kačicová kacabajka — kabátik z červeno-čiernej károvaanej látky
kalače — druh mužskej letnej obuvi
kaleč — tkáč
kangár — kangán
kaňička — kupovaná tkaná vložka
katanafoči — súkenné vložky vsívané do mužských nohavíc
kepeň — dlhý kabát s kapucňou
kítaje — strapce
korduván — kordován
kornice — vrkoče
košílka — detská košielka
krepine — olovené spínadlá
krillá zapaté — úprava na preložené cipy
kuchara — ženská zástera
kútnická plachta — plachta, ktorou sa oddeľovala posteľ šestonedielky
lichva — dobytok
límeč — záložka v páse na gatiach a nohaviciach
lišajkové čipki — druh čipiek
makovički — motív v čipke
malební špenlíček — ozdobný špendlík
malí jeruzalém — motív z čipky
mašlička — úzka tkanica alebo stužka
mentík — mentieka
misečki — porcelánové jednofarebné gombíky
moldón — vlnená károvaná látka
motús — šnúra do gátí
na bili venec — výšivka z čepca
náčelník — členka z čepca
na frču — na zábavu
na kosičke — motív zo šnurovania na mužskej veste
na nožnički — geometrická výšivka umiestnená blízko okraja látky

na pipích — pólka upravená nad čelom do špica
na rídke kveti — naturalistická predkreslená výšivka
na srdéčko — úprava pólky nad čelom do dvoch poloblúčikov
na srccá — motív zo šnurovania ženského živôtika
na slifki — motív zo šnurovania na ženskom živôtiku
na stehi — výšivka na počítané nite
na stuški — výšivka z čepca
na telací zúbek — ukončujúca výšivka na okrajoch obojkov mužských sviatočných košiel a ženských rukávcoch
na tri rohi — úprava mužského klobúka, pri ktorej je dienko na troch miestach vtlačené dovnútra
obojek — obojok na ženských rukávcoch, mužských košeliach a zásterách
obruse — konopné plachty
oďevačka — pólka
opsec — opäťok
oplečka — plecnice na rubáši
ornát — brokát
ostroški — ostrohy na mužských čizmách
ozupce, ozupčeki — ozúbkovanie
pantofle — druh mužskej letnej obuvi
pánt — stužky, upevňujúce zásteru v páse
papatkové — druh čipky
pavúčki — motív z čipky
perkále — šatky z jemného bieleho plátna
perko — ozdoba na mužskom klobúku z prirodzených kvetov, rozmarínu alebo umelých ozdôb
pípka — časť fajky
plecá — názov výšivky na rukávcoch
po čirno — výšivka s prevahou čiernej farby
podvazovački — stužky zdobiace čepiec
po husto — hustá výšivka
polcinár — obľúbený kartúnový materiál v bledomodrej základnej farbe s červenými kvetmi a zelenými lístkami; rozlišoval sa na *malí*, *prostenní* a *velkí*, podľa veľkosti kvetov
polcinárka — sukňa z polcináru
poločká — výšivkový motív
popolnica — konopná plachta so štyrmi trakmi
po žlto — výšivka a čipka v prevládajúcej žltej farbe
prucel — mužská vesta alebo ženský živôtik

punt — preložka pod golierom na mužskej košeli
pupek — kožená gombička nad opätkom ženskej čizmy
rača — stužka, upevňujúca zásteru v páse
rozchonná — záverečná zábava po skončení priadok
rozfúrané — rozstrapkané okraje látky
rozmarínki — motív z čipky
rubáč — biela plátenná sukňa
ručák — malý rebriňák
ručník — šatka
ružička — výšivkový motív
ružičková — druh čipiek
rukávce pošíroko — rukávce s voľnými neriadenými rukávami
rukávce poúzko — rukávce s rukávami ukončenými fodrou
sanistra — mužská plátenná alebo kožená taška
sarkalábi — visačky so strapcami, umiestnené na mentie, alebo ženskom kožuchu
satín — vlna
servít — biela damašková šatka
sírková — citrónovo žltá
sponník — rubáč
stánek — horná časť rubáša
stínek — voľný spojovací šev
striška — strieška z klobúka
sukna — sukňa
svetlé — modré
šálska kacabajka — kacabajka z vlnenej látky s bielymi a modrými kockami
šatečki — detské šaty
ščeputání — strojové štepovanie
širáč — mužský klobúk
škrobnica — spodnica
šnórka — šnúрка
šopa — úprava hlavy dievčaťa do stužiek
šostne — rozširujúce klíny na kacabajke alebo kožuchu
štikeraj — strojová výšivka

štíble — druh mužských číziem
štruple — uši na obúvanie číziem
štvorím — výšivka z rukávco v štyroch farbách
štvrťki — ženské topánky s prackou
švingle — ozdobné zúbky z výšivky
tilanger — tylová šatka
trojim — výšivka na ženských rukávcoch v žltej, čiernej a červenej alebo zelenej farbe.
trojvrchové — druh pásikových čipiek
tulipán — výšivkový motív
tureckí — červený, pestrý, kartúnový
tureckí aksamitek — druh zamatu
uherské košele — košele mestského strihu
vápere — mušelinové ručníky
velkí jeruzalém — motív z čipky
vifúrané — vystrapkané
viklpánt — povojník
villiski — dievčenský účes
viniek — veniec
višedivélé — obnosené
v ruže hvezdička — výšivkový motív
vlnák — vlniak
vřzgački — ženské čizmy
zberi — riasenie
zelenkavá kacabajka — kacabajka z modrej vlnenej látky s červeným a zeleným károvaním
zhínački — druh mužských číziem so zhrnutými sárkami
zubón — detský kabát
žeravé — oranžové
žerávi — názov druhu perka na mužských klobúkoch
žínki — tkanice
žvachón — šatka zo záclonoviny

Názvoslovie ľudového odevu je vo všetkých troch obciach: v Šoporni, Pate a Hájskom rovnaké, preto sme nevyznačovali pri jednotlivých nárečových výrazoch ich miestny pôvod. Nárečové výrazy sú písané foneticky.

Informátori

Hájske: Liptovský, 72, r., č. d. 80, Popelka Š., 55 r., č. d. 93, Sekereš F., 66 r., č. d. 53.

Pata: Durdjak Š., 56 r., č. d. 391.

Šoporňa: Bednárová K., 54 r., č. d. 771, Begánová A., 78 r., č. d. 502, Gálová K., 84 r., č. d. 370, Gálová-Križanová Z., 50 r., č. d. 1034, Grill J., 64 r., učiteľ Holíčková P., 70 r., č. d. 759, Krajčová H., 66., č. d. 454, Križanová M., 82 r., č. d. 768, Sekereši P., 73 r., č. d. 475, Švihoriková H., 57 r., č. d. 758, Švihorík A., 62 r., č. d. 758, Štrbková H., 78 r., č. d. 85, Štrbková K., 73 r., č. d. 364, Tomášková M., 61 r., č. d. 333, Tomášik o J., 63 r., č. d. 333.

DIE VOLKSTÜMLICHE KLEIDUNG IN DEN ORTSCHAFTEN ŠOPORŇA, PATA UND HÁJSKE

Zusammenfassung

Die Volkstracht in der Westslowakei geht auf einige eine hitliche, grundlegende Kleidungsstücke zurück. Erst nach mehreren Veränderungen dieser Teile der volkstümlichen Kleidung, gegebenenfalls auch nach der Übernahme neuer Formen der Kleidung kam es im Verlaufe der letzten 100–200 Jahre zu einer regionalen Differentiation und das Gebiet zerbröckelte in mehrere kleinere Trachtenregionen. Eine dieser Regionen ist auch die Ortschaft Šoporňa und ihre Umgebung.

In der volkstümlichen Kleidung dieser Gegend haben sich manche archaischen Kleiderformen bis ins 20. Jahrhundert hinein erhalten. Sie verdanken ihr Fortbestehen vor allem der Zweckmäßigkeit, mit der sie ihre Funktion im Leben ihrer Träger erfüllten. In der Frauenkleidung bezieht sich dies auf das lange Frauenhemd aus Hanfleinwand (*rubáš*), auf das kurze Frauenhemd ohne Ärmelloch (*rukávce*) und auf ein ungeteiltes Kleidungsstück zum Einwickeln, auf das Umschlagetuch (*pólka*). Ferner gehört hierher auch die Haartracht der Mädchen mit ihrem Bänderaufputz und die Sitte bei festlichen Anlässen barhaupt zu gehen. Die verheirateten Frauen hielten auch lange an dem Brauch fest, ihr Haar auf eine feste Unterlage (*grgula*) zu wickeln. In der Männerkleidung hat sich der altertümliche Ponchoschnitt beim hanfenen Hemd und bei der breiten Pelerine aus grobem, weißem Schafwolltuch (*halena*) erhalten. Ein Kleidungsstück archaischen Ursprungs ist auch die breite Unterhose aus Hanfleinen (*gate*). Auch die altertümliche Art und Weise die einzelnen Teile der Kleidungsstücke mit losen Verbindungsnähten zusammenzuheften war im untersuchten Gebiet sehr beliebt.

Bei einem Vergleich mit der volkstümlichen Kleidung aus der Umgebung der Stadt Trnava erscheinen uns diese altertümlichen Kleiderformen im Schnitt und in der Technologie analog zu sein. Beweise für diese Annahme findet man hauptsächlich in älteren Belegen. Daraus läßt sich schließen, daß sich in der volkstümlichen Kleidung von Šoporňa mehrere Formen einer älteren Entwicklungsstufe dieser Tracht erhalten haben. Trotz der Ähnlichkeit und Einheitlichkeit in der volkstümlichen Kleidung bildet die Gemeinde Šoporňa ein Übergangsgebiet zwischen der Umgebung der Stadt Trnava und dem Nitratál. Dies beweisen besonders die Variationen im Schnitt (z. B. beim *rubáš*-Hemd und beim *rukávce*-Hemd), im Material (Schweizer Kattun und Wollstoffe) und in der Dekoration der Kleidung. Im Verlaufe des 19. Jahrhunderts kommen neben neuen Materialien auch neue Kleidungsstücke mit einem komplizierteren Schnitt und einer lokal markanteren Dekoration hinzu. Dadurch weicht die volkstümliche Kleidung in den Ortschaften Šoporňa, Pata und Hájske immer mehr von der Tracht in der Umgebung der Stadt Trnava und im Nitra-Gebiet ab. Zu diesem Prozeß trägt auch der Umstand bei, daß die Šoporňaer Gegend am Ende des 19. Jahrhunderts verhältnismäßig isoliert und in sich abgeschlossen war. Die Ursache hierfür liegt im vorwiegend landwirtschaftlichen Charakter der Beschäftigung, wodurch die Bevölkerung an den Boden gebunden war, sowie in der unmittelbaren Nähe der ungarischen ethnischen Grenze und in den daraus entspringenden nationalen Reibereien. Auch die verhältnismäßig weite Entfernung von der nächsten Großstadt und das Fehlen einer durch die Ortschaft führenden Eisenbahnstrecke spielten in dieser Hinsicht eine Rolle. Das Zusammenwirken dieser Faktoren, durch die die Lebensweise im untersuchten Gebiet beeinflußt wurde, kam auch in der Integrität der Volkskultur zum Ausdruck, die hier geschlossen fortbestand. Wir können eine einheitliche Sphäre der Ansichten und eine intensive Wirkung der kollektiven Meinung voraussetzen, im Rahmen derer bestimmte Gesetzmäßigkeiten in der volkstümlichen Kleidung eingehalten wurden, die dem Charakter, der Zusammensetzung und der Funktion der Arbeits-, Feiertags- und der zeremoniellen Kleidung entsprachen. Die wichtige Rolle der kirchlichen Feiertage und Zeremonien bedingten das Streben nach einer markanteren Differentiation der

Kleidung bei den einzelnen Anlässen. Ein nicht zu übersehender Faktor, der sich im Tragen der traditionellen Tracht äußerte, war auch der Wunsch nach einer Betonung der regionalen und nationalen Unterschiede.

Nach dem ersten Weltkrieg wird die Isolation des Gebietes durch die Auswanderung der Bevölkerung unterbrochen; die jungen Burschen werden zum Militärdienst einberufen, viele suchen Arbeit in den reicheren ungarischen Dörfern der Umgebung. Dadurch wird die traditionelle Struktur zerstört und die Meinung des Dorfkollektivs ist für den Einzelnen nicht mehr so maßgeblich wie vordem. In der Volkstracht findet neben entwicklungsmäßigen Veränderungen in der Frauenkleidung ein fast restloser Austausch der traditionellen Männerkleidung durch städtische Kleider statt. Die oben angeführten Faktoren, die eine allmähliche Aufhebung der Isolation des Gebietes von Šoporňa herbeiführten, betrafen schließlich den überwiegenden Teil der männlichen Bevölkerung. Das Eindringen fremder Elemente in die traditionelle Struktur vermindert die Bedeutung der Feiertage und Zeremonien im Leben der Dorfgemeinschaft. Dem entspricht auch der verminderte Nachdruck auf die differenzierenden Schattierungen in der Volkstracht.

Die grundsätzlichen Veränderungen im Lebensstil nach dem zweiten Weltkrieg (der Besuch höherer Schulen, die Beschäftigung außerhalb der Heimatgemeinde, die Kollektivisation, die Erweiterung des Verkehrsnetzes), die durch die Zivilisation und durch das Verwischen der Unterschiede in der Lebensweise zwischen Stadt und Land hervorgerufen wurden, beeinflussten auch die allgemeinen Ansichten besonders bei der jüngeren Generation und beschleunigten den Übergang zur städtischen Kleidung. Der traditionellen Frauentracht als Ganzes kann man jedoch an hohen Feiertagen auch heute noch begegnen, in selteneren Fällen auch bei Vertreterinnen der jüngeren Generation. Es geht dabei zumeist um den Wunsch durch die traditionelle Volkskleidung die Festlichkeit des Anlasses auszudrücken und zu betonen.

Bilderverzeichnis. 1. Die Frauenkleidung: a) der Frauenrock aus Tuch, b) die Schürze — älterer Typ, c) das lange Frauenhemd (*rubáš*), d) das Leibchen — älterer Typ, e) das Leibchen — jüngerer Typ, f) die Haube, g) die Schürze — neuerer Typ. 2. Die Frauenkleidung: a) das kurze breite Frauenhemd (*rukávce*) — älterer Typ, b) das kurze schmale Frauenhemd (*rukávce*), c) das kurze breite Frauenhemd — neuerer Typ, d) die Frauenjacke (*kacabajka*), e) das lange Frauenhemd. 3. Die heutige sommerliche Arbeitskleidung älterer Frauen in Šoporňa. 4. Eine Frau aus Šoporňa in der Festtagskleidung der dreißiger Jahre des 20. Jhs. 5. Haartracht der Mädchen in den dreißiger Jahren des 20. Jhs in Šoporňa. 6. Auf dem Weg in die Weinberge von Šoporňa. 7. Eine Frau aus Šoporňa auf dem Weg zur Einsegnung. Ende des 19. Jhs. 8. Schnitte einzelner Kleidungsstücke. Die Frauenkleidung: a) die Schürze — ältere Form, b) die Schürze — neuere Form, c) das kurze breite Frauenhemd — neuerer Typ, d) das kurze breite Frauenhemd — älterer Typ, e) das kurze schmale Frauenhemd, ch) die Haube. Die Männerkleidung: f) das Hemd aus Hanfleinwand, g) ein Hemd aus gekaufter Leinwand, h) die breiten Beinkleider aus Leinen (*gate*). 9. Frauentracht an großen Feiertagen aus der Zeit um 1900 in Šoporňa. Rekonstruktion. 10. Mädchen in der Festtagskleidung aus Pata in den dreißiger Jahren des 20. Jhs. 11. Schnitte einzelner Kleidungsstücke. Die Frauenkleidung: a) die Frauenjacke, b) das Leibchen — neuere Form, c) das Leibchen — ältere Form, g) das lange Frauenhemd, h) das lange Frauenhemd, ch) der Frauenrock aus Tuch. Die Männerkleidung: a) der Männerrock, b) die Männerjacke, f) die Weste — älterer Typus. 12. Mädchen in der Festtagstracht aus Šoporňa. Beginn des 20. Jhs. Reproduktion einer Fotografie aus dem J. 1913. 13. Kopftuch einer jungen Frau aus den dreißiger Jahren des 20. Jhs. 14. Zeremonielle Kleidung der Frauen für große Feiertage aus der Zeit um 1900 in Šoporňa. Rekonstruktion. 15. Frau aus Šoporňa in der winterlichen Festtagskleidung. Ende des 19. Jhs. Reproduktion einer Fotografie aus dem J. 1913. 16. Frau aus Šoporňa in der winterlichen Festtracht. Reproduktion einer Fotografie aus dem J. 1913. 17. Winterliche Feiertagskleidung der Frauen in Šoporňa. Erste

Hälfte des 20. Jhs. 18. Frau aus Šoporňa in der jetzigen Trauerkleidung. 19. Alte Frau aus Šoporňa in der heutigen Trauerkleidung. 20. Die Kleidung einer Frau aus einer Handwerkerfamilie. Beginn des 20. Jhs. 21. Die heutige Arbeitskleidung der Frauen in Šoporňa. 22. Mädchen aus Pata in der Festtags-Haartracht und im Bänderschmuck. Anfang des 20. Jhs. 23. Braut aus Pata im Brautkranz. Erste Hälfte des 20. Jhs. Reproduktion. 24. Braut aus Pata im Kopfschmuck. Erste Hälfte des 20. Jhs. Reproduktion. 25. Typische Haartracht der Frauen aus Pata — das Haar wird auf einer steifen Unterlage (*grgula*) befestigt. Reproduktion. 26. Frau aus Pata in der *grgula*. Reproduktion. 27. Alte Frau aus Hájske. Ende des 19. Jhs. 28. Junge Frau aus Šoporňa in der Festtagskleidung. Aus der Zeit der ersten ČSR. 29. Mädchen aus Šoporňa in der Sonntagstracht der dreißiger Jahre des 20. Jhs. 30. Die Männerkleidung: a) das Hemd aus Hanfleinen, b) ein Hemd aus gekaufter Leinwand, c) das Beinkleid. 31. Rekonstruktion der Sommerkleidung der Männer in Šoporňa. Zweite Hälfte des 19. Jhs. 32. Festtagskleidung der Männer in Hájske um das J. 1900. 33. Männer aus Pata in der heutigen Sonntagstracht. 34. Die Kleidung der Männer: a) die Jacke, b) die Weste — älterer Typ, c) die Weste — jüngerer Typ. 35. Ein Mann aus Pata im sommerlichen Festtagsgewand. Ende des 19. Jhs. Reproduktion. 36. Ein Mann aus Pata in der sommerlichen Festtracht. Ende des 19. Jhs. Reproduktion. 37. Männerpelz. 38. Männerpelz aus Šoporňa. Ende des 19. Jhs. 39. Der Schnitt des Männerpelzes. 40. Die Festtagskleidung der Männer aus Pata. Zweite Hälfte des 19. Jhs. 41. Die Festtracht junger Burschen aus Šoporňa. Anfang des 20. Jhs. 42. Die heutige Winterkleidung älterer Männer in Šoporňa.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XVIII, 1970, № 1
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Кlemensova 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XVIII, 1970, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XVIII, 1970, No. 1.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XVIII, 1970, No. 1. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XVIII, 1970, číslo 1. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárik, Dr. Soňa Burlasová, Dr. Emília Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramárik, Dr. Michal Markuš, doc. Dr. Ján Michálek,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Štefan Mruškevič, Dr. Viera Nosáľová, prof. Dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Jarmila Macherová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—, celoročné predplatné Kčs 80,—
Výmer PIO 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstva Slovenskej akadémie vied 1970